

FIRAT ÜNİVERSİTESİ İLAHİYAT FAKÜLTESİ DERGİSİ

FIRAT UNIVERSITY JOURNAL OF THE FACULTY OF THEOLOGY

Sayı: 29/1 (Haziran / June 2024), 51-69

el-Bâcî'nin Usûl Anlayışında Sünnetin Yeri
The Place Of Sunnah In Al-Baji's Fıqh Methodology

Recep ÖZDEMİR

Doç. Dr., Adıyaman Üniversitesi, İslami İlimler Fakültesi, İslam Hukuku Anabilim
Dalı

Assoc. Dr., Adıyaman University, Faculty of Islamic Sciences, Department of Islamic
Law, Adıyaman/Türkiye

rozdemir@adiyaman.edu.tr

<https://orcid.org/0000-0002-3044-9429>

Makale Bilgisi / Article Information

Makale Türü / Article Types: Araştırma Makalesi / Research Article

Makale İşlem Süreci / Article Processing

Geliş Tarihi / Date Received: 4 Şubat/Fabruary 2024 Kabul Tarihi / Date Accepted: 25 Haziran/June 2024

Yayın Tarihi / Date Published: 30 Haziran/June 2024 Yayın Sezonu / Pub Date Season: Haziran/June

Atf / Cite as

Özdemir, Recep. "el-Bâcî'nin Usûl Anlayışında Sünnetin Yeri". *Firat Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 29/1 (Haziran 2024), 51-69.

DOI: <https://doi.org/10.58568/firatilahiyat.1431503>

İntihal / Plagiarism

Bu makale, iTenticate yazılımınca taranmıştır. İntihal tespit edilmemiştir. This article has been scanned by iTenticate. No plagiarism detected.

Etik Beyan/Ethical Statement

Bu çalışmanın hazırlanma sürecinde bilimsel ve etik ilkelere uyulduğu ve yararlanılan tüm çalışmaların kaynakçada belirtildiği beyan olunur. It is declared that scientific and ethical principles have been followed while carrying out and writing this study and that all the sources used have been properly cited (Recep Özdemir).

Yayıncı / Published by

Firat Üniversitesi/ Firat University

Lisans Bilgisi / License Information

Bu makale, Creative Commons Atıf-GayriTicari 4.0 Uluslararası Lisansı (CC BY NC) ile lisanslanmıştır.
This work is licensed under Creative Commons Attribution-NonCommercial 4.0 International License (CC BY NC).

The Place Of Sunnah In Al-Baji's Fiqh Methodology

Abstract: Al-Baji is one of the leading jurists and hadith scholars of the Malikis who lived in 10th century. He contributed to the formation of Andalusian Malikism and was accepted as the leader of Andalusian Malikiism during his time. He came to the fore and was known for his hadithism and proceduralism. He is known for his works in the field of hadith and procedure. He played an important role in authentic hadiths reaching today and understanding Imam Malik's work titled *al-Muwatta'*. Al-Baji wrote many works in the field of fiqh methodology. He introduced the method of fiqh in his works on methodology and systematically discussed the evidence on which his method is based. He is one of the rare methodologists who explains his fiqh proofs after giving them in a systematic way. The evidence on which it is based in that procedure; he examined it by dividing it into three parts: the original (el-asl), the reasoning of the original, and *istishâbu'l-hâl*." He divided his primary evidence, which he expressed with the phrase "al-Asl", into three parts: the book, the sunnah and the *ijma*. He divided the understanding of the original (el-asl) into four parts. *İstishâbul-hâli* is discussed in a single part. Unlike the hierarchy of evidence established in the understanding of Islamic procedure, he evaluated *qiyas* in the part of reasoning about the original (el-asl). In addition to these evidences, al-Baji also included the evidence of *seddü'z-zerâi'* and *istihsan*; He accepted the *istihsan* as a weak evidence and the *seddü'z-zerâi'* as confined to a limited area. In his works on procedure, al-Baji mentioned the sunnah among the primary evidence, which he called al-asl. He mentioned the dictionary meaning of sunnah and the meaning of the term according to hadith scholars and methodologists. He generally evaluated the sunnah by dividing it into three parts: actual, verbal and confirmation (*takriri*). He did not directly define the parts of the sunnah, but explained what he meant by the types of sunnah through summary information and some examples. He discussed following the Sunnah on the basis of power and obedience. Cited many verses as evidence in his works on procedure el-Bâcî argued that obedience to the Sunnah is in the same position as obedience to the Quran. He concluded that the sunnah, whose source is certain, ultimately turns into the Quran, and that although it comes after the Quran in the hierarchy of evidence, the sunnah is as effective as the Quran in determining the provisions. Therefore, el-Bâcî defended the view that the verses that command obedience to Allah also implicitly command obedience to the Prophet. He argued that, unlike the common view of the sunnah in the Islamic society, that there is reward in doing it and there is no sin in skipping it, the sunnah is close to the ruling of *wajib*, not the rule of *mandub*, and therefore the sunnah cannot be abandoned arbitrarily. He differed from the majority on this issue by accepting the view that the Sunnah abrogates the Quran in some matters. He also focused on the topic of news in order to accurately determine the position of the Sunnah. He evaluated the news as the source of the sunnah by dividing it into two parts: *mutawatir* and *âhâd khabar* (news from one person). He used *mutawatir* not only as news that a large group of people transmitted from the Prophet from generation to generation, but also to express situations that were known by everyone and could not be denied. In his understanding of *usûl*, *mutawatir khabar* conveys essential knowledge. He put forward three conditions for *mutawatir* to express essential knowledge: the narrator must be intelligent, he must necessarily have the knowledge of what is reported, and the narrators must reach a certain number. *Âhâd* accepted the news as the narration of a single person and as evidence from which no knowledge can be derived. However, he discussed it from a broad perspective in terms of impact. In al-Baji's understanding of procedure, *âhâd khabar* explains the summary of the Quran and *mutawatir*; it allocates the whole of the Quran. He examined the *âhâd khabar* meticulously in order to determine the deed in general. According to whether it requires knowledge and action or not, *âhâd khabar* is divided into two parts: *âhâd khabar*, with which knowledge is formed, and *âhâd khabar*, with which knowledge does not occur. Through whom knowledge was formed, listed six forms of *âhâd khabar*.

In order to accept the âhâd, he generally took into consideration the narration's narration. He did not accept the Hanafis' principle of umumu'l-balwa. Also he did not mention the condition that âhâd news should be in accordance with the practice of the people of Medina and preferred to remain silent on this issue. He claimed that âhâd khabar could abrogate the Quran. He cited various examples of this actually happening.

Key Words: Usûl of Fiqh, Al-Baji, Sunnah, Khabar, Hadith.

el-Bâcî'nin Usûl Anlayışında Sünnetin Yeri

Öz: el-Bâcî, XI. Yüzyılda yaşamış Malikîlerin önde gelen fakih ve hadisçilerinden biridir. Endülüs Mâlikîliğinin oluşmasına katkı sağlamış ve yaşadığı dönemde Endülüs Mâlikîliğinin önderi kabul edilmiştir. Hadisçiliği ve usûlcülüğü ile temayüz etmiştir. Hadis ve usûl alanında telif ettiği eserlerle İslâm düşünce tarihinde önemli bir mevki elde etmiştir. Sahih hadislerin günümüze ulaşmasında; İmam Mâlik'e (ö. 179) ait *el-Muvatta'*ın anlaşılmasında önemli bir rol oynamıştır. el-Bâcî, usûl sahasında bir çok eser yazmıştır. O, usûle dair eserlerinde Fıkıh usûlünü tanıtmış, Fıkıh usûlünde dayandığı delilleri sistematik bir şekilde ele almış, delillerini sıraladıktan sonra onları açıklamış ender usûlcülerden biridir. Fıkıh usûlü delillerini; el-asl, aslın akledilmesi ve istishâbu'l-hâl olmak üzere üç kısma ayırarak incelemiştir. "el-Asl" tabiriyle ifade ettiği asli delilleri Kitab, sünnet ve icmâ diye üç kısma; aslın akledilmesini dört kısma ve istishâbu'l-hâli ise tek kısımda ele almıştır. Fıkıh usûlü anlayışında yerleşik delil hiyerarşisinden farklı olarak kıyâsı aslın akledilmesi kısmında değerlendirmiştir. el-Bâcî bu delillerin yanı sıra seddü'z-zerâi' ve istihsan deliline de yer vermiş; istihsan delilini zayıf bir delil, seddü'z-zerâi delilini ise kısıtlı bir alana hasrederek kabul etmiştir. el-Bâcî usûle dair eserlerinde sünneti el-asl diye isimlendirdiği asli deliller arasında zikretmiştir. Sünnetin sözlük anlamını ve hadisçilere ve usûlcülere göre terim anlamını zikretmiştir. O, sünneti genel olarak fiilî, kavli ve takrirî olmak üzere üç kısma ayırarak değerlendirmiştir. el-Bâcî, sünnetin kısımlarının doğrudan tanımını yapmamış fakat sünnet çeşitleriyle neyi kastettiğini özet niteliğinde bilgiler ve bazı örnekler üzerinden açıklamıştır. Sünnete ittibayı, iktida ve itaat temelinde ele almıştır. el-Bâcî usûle dair eserlerinde birçok âyeti delil göstererek sünnete olan itaatin Kur'ân'a olan itaat konumunda olduğunu ileri sürmüştür. O, sübütu katî olan sünnetin sonuç itibariyle Kur'ân'a rücû ettiğini, her ne kadar delil hiyerarşisinde Kur'ân'dan sonra gelse de hükümlerin tespit edilmesinde sünnetin Kur'ân kadar etkili olduğu sonucuna ulaşmıştır. Yani el-Bâcî Allah'a itaati emreden âyetlerin Hz. Peygamber'e itaati de emrettiği görüşünü savunmuştur. O, İslâm toplumunda yaygın olan "yapılmasında sevap olan, terkinde günah bulunmayan" şeklindeki sünnet tasavvurundan ayrı olarak sünnetin mendup hükmüne değil vacip hükmüne yakın olduğunu; dolayısıyla sünnetin keyfi olarak terkedilmeyeceğini savunmuştur. Sünnetin bazı konularda Kur'ân'ı neshettiği görüşünü kabul ederek bu konuda cumhurdan ayrılmıştır. O, sünnetin konumunu doğru şekilde tespit etmek için haber konusuna da değinmiştir. Sünnetin kaynağı olarak haberi; mütevatir ve âhâd haber olmak üzere iki kısma ayırarak değerlendirmiştir. Mütevatir haberi yalnızca kalabalık bir gurubun Hz. Peygamber'den nesilden nesile aktardığı bir haber şeklinde değil, herkes tarafından bilinen, reddedilmesi mümkün olmayan durumları ifade etmek için de kullanmıştır. Onun usûl anlayışında mütevatir haber zaruri ilim bildirir. Mütevatir haberin zaruri ilim ifade etmesi için, ravinin akıl sahibi olması, haber verilenin bilgisine zorunlu olarak sahip olması ve ravilerin belli bir sayıya ulaşmaları şeklinde üç şart ileri sürmüştür. Âhâd haberi ise tek kişinin rivayeti ve kendisiyle ilim hâsil olmayan bir delil olarak kabul etmekle birlikte etki bakımından geniş bir çerçevede ele almıştır. el-Bâcî'nin usûl anlayışında âhâd haber Kur'ân ve mütevatir haberin mücmelini açıklar; Kur'ân'ın umumunu tahsis eder. O, genel anlamda amelini tespitinde âhâd haberi titizlikle incelemiştir. İlim ve amel gerektirip gerektirmemesine göre âhâd haberi kendisiyle ilim oluşan ve kendisiyle ilim oluşmayan âhâd haber olmak üzere iki kısma

ayırmıştır. Kendisiyle ilim oluşan âhâd haberin altı şeklini sıralamıştır. Âhâd haberin kabulü için genel olarak rivayetin senedini dikkate almıştır. Hanefilerin umumu'l-belvâ ve ravinin rivayetine muhalif davranmaması şartını kabul etmemiştir. Bunun yanı sıra âhâd haberin amel-i ehl-i Medine'ye uygun olması şartına temas etmemiş, bu konuda susmayı tercih etmiştir. O, âhâd haberin Kur'ân'ı nesh edebileceğini öne sürmüştür. Bunun fiili olarak gerçekleştiğine dair çeşitli örnekler zikretmiştir.

Anahtar Kelimeler: Fıkıh Usûlü, el-Bâcî, Sünnet, Haber, Hadis.

Giriş

el-Bâcî (ö. 474/1081) telif ettiği eserler, yetiştirdiği öğrenciler ve düşünceleriyle Mâlikîliğe önemli katkılarda bulunmuş, mezhebin usûlünü, birikimini, alt disiplinlerini ve temel kaynaklarını bilen, sahip olduğu ilmi müktesebatla mezhebin tahriç ehlinde olan biridir.¹ Muvatta'ın önde gelen şârihlerinden biri olup muhtevasını yansıtan en iyi ifadeler ona aittir. Muvatta'daki tabirleri doğrudan konu edinmiş, el-Muvatta'ın sahih şekilde anlaşılmasında önemli bir rol oynamıştır.²

O, eserleriyle ve rivâyetleriyle sünnetin anlaşılması ve sahih hadislerin günümüze ulaşmasında önemli bir rol oynamıştır. Şaḥîḥ-i Buḥârî'yi rivâyet edenler arasında yer almıştır. Sahih nüshalarının çoğu el-Bâcî'nin ve öğrencisi Ebû Ali es-Sadeff'nin (ö. 514/1120) Ebû Zer el-Herevî'den (ö. 434/1043) yaptığı rivâyetlere dayanmaktadır.³

el-Bâcî, Endülüs Mâlikîliğinin gelişimi ve kökleşmesi açısından önemli görevler icra etmiştir. Hicri V. asrın ikinci yarısında on üç yıl süren ilim yolculuğunun sonunda Irak'tan Endülüs'e dönen el-Bâcî bu bölgede, *İhkâmü'l-fusûl fi aḥkâmî'l-uşûl*, *Kitâbü'l-hudûd* ve *el-İşâre fi usûli'l-fikh* isimli eserleriyle fıkıh usûlü sahasında önemli bir mevki elde etmiş; fıkıh usûlü ile ilgili çalışmaların yaygın hale gelmesini sağlamıştır.⁴ Yaşadığı dönemde Endülüs Malikîliğinin lideri kabul edilmiştir.⁵ Kâdî 'İyâz (ö. 544/1149), onun cedel ilmüne hâkim önemli bir fakih, hadis senetlerini ve sigalarını iyi inceleyen bir hadis rivâyetçisi, kelimelerin iştikakını bilen, şiir, hadis, fıkıh, gramer gibi birçok alanda yetkin olan bir âlim olduğunu ifade etmiştir.⁶

Bu çalışmada el-Bâcî'nin, *İhkâmü'l-fusûl fi aḥkâmî'l-uşûl*, *Kitâbü'l-hudûd*, *el-İşâre fi usûli'l-fikh* ve *el-Müntekâ* isimli eserleri dikkate alınarak usûl anlayışında sünnetin konumu ele alınacaktır. Sünnet deliline ve konumuna geçmeden önce genel bir çerçevede onun usûl anlayışı hakkında bilgi verilecektir.

1. el-Bâcî'nin Usûl Anlayışı

el-Bâcî fıkıh usûlünün tanımını yapmış ve konusunu genel hatlarıyla belirlemiş ender âlimlerden birisidir. O, fıkıh usûlünü, “şer'î hükümlerin üzerine bina edildiği ilim” diye tanımlamıştır. ⁷ Ona göre fıkıh usûlünün konusu; emir nehiy, âmm ve hâs lafızların, istisna, mücmel, mufassal ve diğer lafızların; neshin, icmâ'nın, kıyâsın ve çeşitlerinin; Kur'ân, sünnet ve ümmetin icmâ'ından hüküm

¹ Eyyüb Said Kaya, “Mâlikî Mezhebi”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (Ankara: TDV Yayınları, 2003), 27/519-535.

² Musa İsmail, *Amelu ehli'l-Medine ve eseruhû fi'l-fikhi'l-islâmî* (Beyrut : y.y., 2004), 227; Halit Özkan, *Hicrî İlk İki Asırda Farklı Şehirlerde Amel Telakkisi Oluşumunda Sünnet ve Hadisin Yeri* (İstanbul: Marmara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora Tezi, 2006), 33.

³ Ahmet Özel, “Bâcî”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 1991), 4/414-415.

⁴ Kaya, “Mâlikî Mezhebi”, 27/531-532; Mehmet Sırrı Şık, *Malikî Mezhebi Fıkıh Usûlcülerine Göre Sünnetin Kaynağı Olarak Haber* (Diyarbakır: Dicle Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora tezi, 2020), 31.

⁵ Ahmed b. Muḥammed el-Makkarî et-Tilimsânî, *Nefḥu't-Tîb min Gusni'l-Endelüs er-Ratîb*, thk. İhsân 'Abâs (Beyrût: Dâru's-Şadir, 1968), 74; Ahmed b. Muḥammad b. İbrâhîm b. Ebî Bekr İbn Hallikân, *Biographical Dictionary*, çev. Bn Mac Guckin De Slane (Beyrût: Dâru's-Sadir, ts.), 594.

⁶ Ebû'l-Fazl İyâz b. Mûsâ Kâdî 'İyâd, *Tertîb el-Medârik ve-Taḥrîbu'l-Mesâlik li-M'arifât A'alâmi Mezhebi Mâlik* (Beyrût: Dâru'l-Kutubi'l-İlmiyye, 1998), 4/ 804.

⁷ Süleymân b. Halef Ebû'l-velîd el-Bâcî, *Kitâbu'l-hudûd fi'l-usûl*, thk. Nezî Hammâd (Beyrut: y.y., 1973), 102; Süleymân b.

Halef Ebû'l-velîd el-Bâcî, *İhkâmü'l-fusûl fi aḥkâmî'l-uşûl*, thk. Abdulmecid et-Türkî (Beyrut: Daru'l-Garbi'i-İslâm, 1995), 1/170.

istinbat etmek için sahih olan yöntemlerin sakim olandan ayrıştırılmasının yöntemlerinin bilinmesi ve bu delilleri dikkate alarak hüküm konulmamış olanın hüküm konulmuş alana dâhil edilmesidir.⁸

el-Bâcî, usûl anlayışında şer'î delilleri üç kısma ayırarak ele almıştır. Ona göre şer'î deliller; el-'asl (asli delil), makulu'l-'asl (aslin akledilmesi) ve istishabu'l-hâldir. Asli delil kendi arasında Kitâb, sünnet ve icmâ' olmak üzere üç kısma⁹ ve makulu'l-'asl ise; lahnu'l-hitâb, fehva'l-hitâb, mana'al-hitâb ve hasr olmak üzere dört kısma ayrılır.¹⁰

el-Bâcî, Kur'ân'ın aslî delillerin ilki kabul etmiştir. Kur'ân'ın içeriği açısından hakikat ve mecaz olmak üzere iki kısma ayrıldığını ifade etmiştir. Ona göre ayetlerin bir kısmının anlatımı mecaz diğer bir kısmı ise hakikattir. Mecazın Kur'ân'da bulunması aklen ve naklen mümkündür. Sahabe, Kur'ân'da mecazın bulunduğu dair icmâ' etmiştir.¹¹ O, Kur'ân'da geçen lafızları delaletleri açısından mufassal ve zahir; zahiri ise emir ve nehiy diye iki kısımda ele almıştır.¹²

el-Bâcî, Kur'ân ve sünnetin anlaşılmasında, emir, nehiy, âmm, has ve mufassal lafızlarının delaletlerinin belirlenmesinde icmâ' delilinin referanslığına başvurmuş; "ümmeğin icmâ'ı bizim delilimizdir" diyerek icmâ'ı delil kabul etmiştir.¹³ İcmâ'ı "kendisi hakkında bir ihtilafın geçmediği bir olayın hükmü üzerinde bir yüzyılın âlimlerinin ittifak etmesi" diye tanımlamıştır.¹⁴ Tanımdan da anlaşılacağı üzere icmâ'ın gerçekleşmesi için, kendisi hakkında ihtilafın olmadığı bir olayın bulunması ve olayın gerçekleştiği yüzyılda yaşayan âlimlerin ittifakı şarttır. Alimlerin yaşadığı asrın Hz. Peygamber'in vefatından sonraki bir asır olduğu net olarak ifade edilmese de zımnen bu sonuç çıkmaktadır.

el-Bâcî, sahabe kavlini delil kabul etmiştir.¹⁵ Onun bazı hususların açıklığa kavuşturulmasında sıklıkla sahabenin icmâ'ını gündeme getirmesi dikkate değerdir. Bu durum onun sahabe görüşlerine önem verdiğini, sahabe kavlini delil kabul ettiğini göstermektedir.

el-Bâcî, İslâm hukuk usûlündeki delil hiyerarşisinden farklı olarak kıyâsı asli deliller arasında değil, "makulu'l-'asl" diye isimlendirdiği ikincil derecedeki delilin bir alt türü olarak "mana'l-hitâb" tabiriyle ifade etmiştir.¹⁶ *el-İhkâmu'l-fusûl* isimli eserinde ise doğrudan "kiyâs" lafzını kullanmıştır.¹⁷ Onun bu tutumu mensubu olduğu Mâliki mezhebinin genel yaklaşımına uymaktadır. Zira Mâlikî mezhebinde kıyâs delilinin deliller hiyerarşisindeki yeri tartışmalıdır. Bazı âlimler kıyâsı dördüncü,¹⁸ bazıları ise altıncı sırada zikretmişler.¹⁹ Ayrıca kıyâs delilinin mezhepte re'y başlığı altında ele alındığı da ifade edilmiştir.²⁰ Bununla birlikte, onun kıyâs delilini kabul ettiği ve kıyâsı, "araları cemedilen bir durumla bir hükmün ispat edilmesi ya da iskat edilmesinde malum olan iki şeyden birinin diğerine hamledilmesi, diye tanımladığı görülmektedir.²¹ Ona göre, kıyâsın asılda bulunan hükmün fer'de de bulunup bulunmamasının ortaya çıkarılması (ispat) ve asılda bulunmayan bir özellikler cihetiyle aynı özelliklerin kendisinde bulunmayan fer'lerin ortaya konulması (iskat) olmak üzere iki işlevi vardır.²² O, sahabenin hüküm verirken benzetmelere

⁸ el-Bâcî, *Kitâbu'l-hudûd fi'l-usûl*, 102; el-Bâcî, *İhkâmu'l-fusûl*, 1/170.

⁹ el-Bâcî, *İhkâmu'l-fusûl*, 1/193; Krş. için bkz.: Sabri Erturhan, "Ebu'l-Velîd El-Bâcî ve "İhkâmu'l-Fusûl"ü", *Cumhuriyet Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 6/1 (Haziran 2002), 235-248.

¹⁰ el-Bâcî, *el-İşâre fi usûli'l-fıkıh*, 54.

¹¹ el-Bâcî, *İhkâmu'l-fusûl*, 1/193.

¹² el-Bâcî, *İhkâmu'l-fusûl*, 1/213-230.

¹³ el-Bâcî, *İhkâmu'l-fusûl*, 1/213-214.

¹⁴ el-Bâcî, *Kitâbu'l-hudûd fi'l-usûl*, 117.

¹⁵ el-Bâcî, *İhkâmu'l-fusûl*, 1/213-230.

¹⁶ el-Bâcî, *Kitâbu'l-hudûd fi'l-usûl*, 111.

¹⁷ el-Bâcî, *İhkâmu'l-fusûl*, 1/179.

¹⁸ Hayreddin Karaman, *İslâm Hukunda İctihat* (Ankara: MAÜİF Yayınları, 1975), 134; Fahrettin Atar, *Fıkah Usûlü* (İstanbul: MÜİFAV Yayınları, ts.), 405.

¹⁹ Menna' Kattân, *Tarih-u Teşri' İslâm* (Riyâd:y.y., 1996), 355

²⁰ el-Bâcî, *İhkâmu'l-fusûl*, 1/213-214; Karaman, *İslâm Hukunda İctihat*, 134.

²¹ el-Bâcî, *Kitâbu'l-hudûd fi'l-usûl*, 112; el-Bâcî, *İhkâmu'l-fusûl*, 1/179.

²² el-Bâcî, *Kitâbu'l-hudûd fi'l-usûl*, 112-113.

başvurmasını, kimsenin buna itiraz etmemesini kıyâsın meşruiyeti için delil kabul etmiş, bu konuda sahabe icmâ'ının bulunduğunu söylemiştir.²³

el-Bâcî Allah'ın hüküm koymadığı alanlarda Kitâb delilinin istinbat ve istidlâle işaret ettiğini, “*Ey akıl sahipleri ibret alın.*”²⁴ âyetinin içtihadın ve istinbât yöntemlerinden kıyâsın meşru bir delil olduğunu gösterdiğini ifade etmiştir. Ona göre bu âyet delillerde ihtilafın olabileceğini, hüküm konulmamış alanların (meskûtu'n-anh) takdir yetkisiyle hüküm konulmuş alanlara dâhil edilebileceğine işaret etmiştir. Bu durum ise, içtihat ve kıyâsın esasını oluşturur.²⁵ Özetle el-Bâcî, “Sahabe, tâbiîn ve onlardan sonra gelen fakihler, mütekellimler ve insanların tabi olduğu zatlar, kıyâsla amel hususunda icmâ etmiş ve böylece sahih kıyâsla amel vârid olmuştur.”²⁶ diyerek kıyâsı delil kabul etmiştir.

el-Bâcî, seddü'z-zerâ'i delilini kabul etmiştir. Şu kadar var ki, bu delili gerek tanıımı gerekse verdiği örnekler üzerinden akitlerdeki bazı mahzurlara ulaşma, dolaylı yollardan onları geçerli kılma ve kesinleştirme şeklinde sadece muâmelat alanına hasretmiştir.²⁷ O, İmam Mâlik'in de kötülüğe yol açan vesilelerin engellenmesi gerektiği kanaatinde olduğunu zerâi'nin aslında zâhiren mubah olan, fakat kendisiyle yasak olan bir fiile ulaşılan bir mesele olduğunu ifade etmiştir. O, bu delile dayanarak yüksek bir fiyata vadeli satılan bir malın aynı kişiden daha ucuza peşin geri satın alınmasına cevaz vermemiş, bunun dolaylı yolla yapılan faizli bir işlem olduğunu söylemiştir.²⁸

el-Bâcî, mezhepler arasında tartışmalı olan istihsân delilini ele almış, Mâlikî mezhebin alimlerinin istihsânla ilgili görüş ayrılığı içinde olduğunu söylemiştir. O, ilgili görüşleri verdikten sonra kendi görüşünü açıklamıştır. O, “iki delilden daha güçlü olanı tercih etmek” şeklinde İbn Huveyz Mindâz'a ait olan bir tanımın bulunduğunu fakat daha zahir olan (azhar) tanımın şu şekilde olduğunu ifade etmiştir: “İstihsân, delil ve taklit olmaksızın bir görüşü tercih etmek demektir.”²⁹

el-Bâcî, halkın arasında sıklıkla konuşulan ve tekrar edilen istihsânın iki şekilde gerçekleştiğini söylemiştir. Bunlardan ilki, “kıyâsın terk edilmesi ve onun hükmünden dönülmesi” şeklindeki istihsândır. Diğeri ise, “herhangi bir hüküm olmadan verilen hüküm” şeklindeki istihsândır. Ona göre mezhepte bazı âlimler ve Ebû Hanife bunu kabul etmekle birlikte istihsânın ilk şekline göre hüküm vermek, diğer bir ifadeyle kıyâstan dönmek (udûl) câiz değildir. Zira sahih kıyâsın gerektirdiği şeyle amel etmek, fasit kıyâsın ise terki vaciptir. Bunun örneğinin dinde bulunması düşünülemez.³⁰ Mensup olduğu mezhebin kurucusu İmam Mâlik'in istihsânı güçlü bir delil kabul ettiği, “İstihsân ilmin onda dokuzudur.”³¹ dediği rivayet edilmesine karşın el-Bâcî'nin istihsân deliline şüpheyle yaklaştığı söylenilebilir. Bu durum onun usûl anlayışında sübut açısından güçlü rivayetlere ve nassa daha çok önem verdiği gerçeğiyle açıklanabilir.

el-Bâcî'nin usûl anlayışında asli delillerden sonra “makulu'l-'asl” diye üst bir başlıkla isimlendirdiği ve lahnu'l-hitâb, fehva'l-hitâb, mana'l-hitâb ve hasr olmak üzere dört kısma ayrılan delil kategorisi gelir.³² Lahnu'l-hitâb, sözün ancak kendisiyle tamamlandığı zamirdir. Sözün kendisiyle tamamlandığı ve kendisi olmadan sözün tamamlandığı lahn olmak üzere iki kısma ayrılır.³³ Fehva'l-hitâb, ise, dil örfüne göre bizzat hitabın kendisinden, mütekellimin (konuşanın)

²³ Süleymân b. Halef Ebû'l-velîd el-Bâcî, *el-İşâratu fi usûli'l-fikh* (Beyrut: Dâru'l-kutubi'l-'ilmiyye, 2002), 23.

²⁴ el-Haşr 59/2.

²⁵ el-Bâcî, *el-İşâre fi usûli'l-fikh*, 22.

²⁶ el-Bâcî, *İhkâmu'l-fusûl*, 2/537.

²⁷ el-Bâcî, *İhkâmu'l-fusûl*, 1/179.

²⁸ el-Bâcî, *Kitâbu'l-hudûd fi'l-usûl*, 121-122; el-Bâcî, *İhkâmu'l-fusûl*, 2/696.

²⁹ el-Bâcî, *Kitâbu'l-hudûd fi'l-usûl*, 118; el-Bâcî, *İhkâmu'l-fusûl*, 1/179.

³⁰ el-Bâcî, *Kitâbu'l-hudûd fi'l-usûl*, 121.

³¹ Muhammed Ebû Zehre, *Mâlik; Hayatuhû ve Eseruhû* (Kahire: y.y., 1952), 375; Mustafa Ahmed Zerkâ, *İstislâh ve Mesâlihu Mürsele fi Şer'iyeti İslâmiyyeti ve Usûli Fikhiha* (Dimeşk: Dâru'l-Kalem, 1988), 63.

³² el-Bâcî, *el-İşâre fi usûli'l-fikh*, 54.

³³ el-Bâcî, *Kitâbu'l-hudûd fi'l-usûl*, 110; el-Bâcî, *İhkâmu'l-fusûl*, 2/513.

kastının anlaşılmasıdır.³⁴ Mesela, “*Sakin onlara (anne-babanıza) öf bile demeyin!*”³⁵ ayetine dil açısından bakıldığında bu âyette kişinin dövmek ve sövmekten de alıkonulduğu anlaşılmaktadır.³⁶ Ma’kûlün (akli delillerin) üçüncüsü olan hasr ise istidlâldir. el-Bâcî bütün âlimlerin görüşünün bu yönde olduğunu ifade etmiştir.³⁷ Dördüncü delil ise, ma’na’l-hitâb’tır. O bu ibare ile kıyâsı ifade etmiştir. Ona göre anlam açısından “kıyâs” tabiri, istidlâl türlerinin çoğunun yerine kullanılmaktadır. Ne var ki, cedel ehlinin örfünde özel bir istidlâl türüne isim olarak verilmektedir. Lafzı da bu tür için tahsis edilmiştir.³⁸

el-Bâcî’ye göre istishâb-ı hâli’l-aklın (aklın öngördüğü istishâbın) hükmü sahih bir delil olmasıdır. Şer’î delillerin üçüncüsüdür. O, cumhurun görüşünün de bu şekilde olduğunu ifade etmiştir. Ona göre bu delil ancak hasımlardan birinin, hakkında şer’î bir hüküm iddiasında bulunduğu; diğerinin de aklın hükmünün bekasını iddia etmesi durumunda söz konusu olur. O bu hususa şunu örnek vermiştir: “Hanefî olan biri, vitrin vücubunu sorup araştırırken Mâlikî olan kişi bunun vacip olmadığını söyler. Delil istendiğinde şöyle denir: “Beraet-i zimmet asıldır. Vucubiyetin yolu (müsbiti) da şeriattır.”³⁹

Delillerin sıralaması ve delillerin etki derecesi göz önüne alınınca el-Bâcî’nin usûl anlayışında rivayete dayanan delillerin daha güçlü bir konuma sahip olduğu sonucuna varılmaktadır. Bir sonraki kısımda daha iyi anlaşılacağı üzere o rivayete dayanan delillere öncelik tanımaktadır, diğer delillerin durumunu ise rivayetlere uygunluğuna göre değerlendirmektedir. Usûl anlayışı büyük oranda Mâlikî mezhebinin usûl anlayışıyla benzerlik göstermekle birlikte İmam Mâlik’in aksine istihsan delilini zayıf bir delil kabul etmesi, amel-i ehl-i Medine’yi gündeme getirmemesi dikkate değer bir husustur.

2. Usûl Anlayışında Sünnetin Yeri

2.1. Sünnetin Sözlük ve Terim Anlamı

el-Bâcî, sünneti sözlük ve ıstilahî olarak tanımlamıştır. Ona göre sünnet sözlükte, “uyulsun/davranış haline gelsin diye belirlenen şey” dir. Kelimenin konulmasındaki temel esas budur. Bundan dolayı davranış haline getirdiği şey kast edilince, bu şey; “Rasûllullah’ın sünneti” diye ifade edilir.⁴⁰

el-Bâcî, usûlcüler ile hadisçilerin sünneti terim olarak farklı şekilde tanımladığını; usûlcülerin “Peygamber’in (s.a.s.) delille, fiille ya da kelamla teşri kıldığı şeyi”; hadisçilerin ise “Hz. Peygamber’in (s.a.s.) ümmeti için ortaya koyduklarının tamamını” sünnet kabul ettiğini ifade etmiştir.⁴¹ Buna göre usûlcüler sünneti, “Peygamber’den nakledilen söz, fiil ve takrirler”, hadisçiler ise “bisetten önce olsun sonra olsun Peygamber’den kalan söz, fiil, takrir, dış görünüş ve ahlakla ilgili özellikler” diye tanımlamışlardır.⁴²

el-Bâcî sünnetin tanımını verdikten sonra nevâfil ve regâib cinsinden olan fillerin sünnetin kapsamında olup olmadığına dair mezhepteki yaygın görüşlere yer vermiş ve akabinde kendi görüşünü açıklamıştır. O, bazı fakihlerin nafîle cinsinden olan fiilleri sünnet kabul ettiğini, bu bağlamda bazı âlimlerin “iki bayram namazı sünnettir”, “vitr sünnettir” dediklerini, mezhepte sabah namazının ilk rekâtının hükmünün tartışmalı olduğunu; Eşheb el-Kaysî’nin (ö. 204/820) bu namazların regâib cinsinden olduğunu; İbnu’l-Abdilhakem’in (ö. 257/870) ise sünnet olduğunu

³⁴ el-Bâcî, *Kitâbu’l-hudûd fi’l-usûl*, 110; el-Bâcî, *İhkâmu’l-fusûl*, 2/514.

³⁵ el-İsrâ 17/23.

³⁶ el-Bâcî, *İhkâmu’l-fusûl*, 2/514.

³⁷ el-Bâcî, *İhkâmu’l-fusûl*, 2/516.

³⁸ el-Bâcî, *İhkâmu’l-fusûl*, 2/534.

³⁹ el-Bâcî, *İhkâmu’l-fusûl*, 2/700.

⁴⁰ el-Bâcî, *Kitâbu’l-hudûd fi’l-usûl*, 56.

⁴¹ el-Bâcî, *Kitâbu’l-hudûd fi’l-usûl*, 56.

⁴² Mustafâ Sibâî, *es-Sünnetu ve Mekânetuhâ fi Teşri’i’l-İslâm* (Beyrut: Dâru’l-varak, ts.), 66.

söylediğini zikretmiştir. el-Bâcî'ye göre bu ihtilafın temel nedeni sünnete yüklenen anlamlardır. Ona göre bu iki rekâtı regâib (nafil) olarak gören Eşheb'in görüşü daha zahirdir.⁴³

el-Bâcî'nin sünneti, Hz. Peygamber (s.a.s.) ve ümmet tarafından kolektif olarak uygulanan bir davranış formu şeklinde tasavvur ettiği anlaşılmaktadır. Ona göre kurbet amacıyla bireysel olarak yapılan ibadetler sünnet değil nâfiledir. Bir fiilin sünnet olabilmesi için iki bayram namazı, kusûf namazı, yağmur duası gibi Hz. Peygamber (s.a.s.) ve ümmet tarafından kolektif olarak yerine getirilmesi gerekir. Sabah namazının sünnetinde böyle bir durum yoktur. Herkes evinde ferdi olarak kılabilir.⁴⁴

2.2. Sünnetin Kısımları

el-Bâcî'ye göre sünnet; kavli, fiilî ve takrirî olmak üzere üç kısma ayrılır. O, sünnetin kısımlarının doğrudan tanımını yapmamış fakat sünnet çeşitleriyle neyi kastettiğini özet niteliğinde bilgiler ve bazı örnekler üzerinden açıklamıştır.

Ona göre kavli sünnet iki kısma ayrılır. Birincisi, Hz. Peygamber'in (s.a.s.) Kitap ve sünnetin mücmelini açıklamak için beyan ettikleridir. Bu tür sünnetin hükmü, ibâha, nedb ve vücûb olarak açıkladığı şeyin hükmüyle aynıdır. Söz gelimi o, "Hz. Peygamber Cumâ günlerinden bir Cuma şöyle buyurdu: Ey Müslümanlar topluluğu! Bu, gün, Allah'ın bayram kıldığı bir gündür. O günde yıkanınız. Dişlerinizi misvaklayınız."⁴⁵ hadisini zikrettikten sonra hadiste geçen fiillerin dini hükmünü açıklamıştır. O, hadisin zahirinden; bayramlarda süslenmenin, giyinip kuşanmanın meşru olduğu; güzel koku sürünmenin, misvak kullanmanın ise mendup olduğu sonucuna ulaşmıştır.⁴⁶

el-Bâcî'nin sünnetin tasnifine göre buradaki hadis, kavli sünnetin bir formudur. Beyan ettiği fiilin hükmünü almıştır. Kavli sünnet, fiilî sünnetin mücmelini açıklamıştır.

el-Bâcî'ye göre kavli sünnetin ikinci kısmı ise Hz. Peygamber'in (s.a.s.) herhangi bir şeyin hükmünü açıklamaksızın yaptığı beyanlardır. Kavli sünnetin ikinci kısmı da iki şekilde meydana gelir. Birincisi; giyinmek, yemek, yürümek gibi ibadet (kurbet) anlamı taşımayan fiillerdir. Ona göre bu tür fiillerin hükmü ibâhâdır. Mezhepte bu fiillerin hükmünün nedb olduğunu iddia edenlerin görüşü sahih değildir. Zira yemek yeme fiilinde olduğu gibi nedb fiilin kendisinde değil sıfatında meydana gelir. Hz. Peygamber (s.a.s.), yemeği mendup olduğu için değil, yemek zorunda olduğu için yemektedir.⁴⁷

Hz. Peygamber'in (s.a.s.) herhangi bir şeyin hükmünü açıklamaksızın yaptığı beyanların ikinci kısmı ise kurbet (Allah'ın rızasını arama) ve ibadet amacını güden fiillerden oluşur. el-Bâcî bu türdeki fiillerin hükmünde ihtilaf olduğunu belirtmiştir. Bazı âlimlerin bu fiillerin hükmünü vacip, bazılarının nedb, diğer bazılarının ise vakf (duraklama) kabul ettiğini belirttikten sonra kendi görüşünü beyan etmiştir. Ona göre, aksine delil olmadıkça bu tür fiiller vücûba işaret eder. Bu tür fiillerin sübutu ve vacip oluşu sem' (duyma) yönündedir. Bu duruma şu âyet işaret eder: "Ona tabi olun mutlaka hidâyete ulaşırsınız"⁴⁸ Ona ittiba ise onun fiillerine ve sözlerine tabi olmakla gerçekleşir.⁴⁹

el-Bâcî, Hz. Peygamber'den (s.a.s.) sadır olan fiillerin dini hükmünün kendisine karine bitişik olanların mendup; mendup olmasını gerektirecek bir karine bitişik olmayanların ise vacip olduğunu ifade etmiş, sadece "vacip", sadece mendup ve "tevakkuf" diyenlerin görüşlerini çeşitli açılardan eleştirmiştir. Bazıları onun fiillerinin dini hükmünün fiillerinin zahirinden anlaşılmasının

⁴³ el-Bâcî, *Kitâbu'l-hudûd fi'l-usûl*, 57.

⁴⁴ el-Bâcî, *Kitâbu'l-hudûd fi'l-usûl*, 57.

⁴⁵ Süleymân b. Halef Ebû'l-Velîd el-Bâcî, *el-Müntekâ Şerhu Muvattâi Mâlik*, (Beyrut: Dâru'l-kutubi'l-ilmîyye, 1999), 1/ 46-464.

⁴⁶ el-Bâcî, *el-Müntekâ*, 1/ 46-464.

⁴⁷ el-Bâcî, *İhkâmu'l-fusûl*, 1/315.

⁴⁸ A'râf, 7/158.

⁴⁹ el-Bâcî, *İhkâmu'l-fusûl*, 1/315-316.

mümkün olmadığını, dolayısıyla ittibanın gerçekleşmeyeceğini iddia etmişlerdir.⁵⁰ Ona göre, Hz. Peygamber'den (s.a.s.) sadır olan fiillerin dini hükmünün vacip olup olmadığı karinelerin bulunup bulunmamasıyla anlaşılabilir. Çünkü ittiba, ancak mendup olan fiilleri mendup olarak yapmakla, vacip olan fiilleri vacip cihetiyle yapmakla gerçekleşir. Şâyet onun fiilleri karinelere uzak olursa şer'i bir hüküm olarak ilgili fiilin vacip olduğuna hükmedilir.⁵¹

el-Bâcî, Hz. Peygamber'in Müslümanlar için güzel bir örnek olduğunu belirten âyeti⁵² onun fiillerinin vücûbiyeti için delil gösterir. İster yasaklama ister ibâha türünde olsun Hz. Peygamber'e (s.a.s.) özel olduğunu gösteren bir karine olmadıkça onun fiillerinin gereğinin yerine getirilmesi vaciptir. Nitekim İmam Mâlik (ö. 179) Hz. Peygamber'e (s.a.s.) iktida etmek amacıyla sebzelede zekâtı düşürmüştür. Bu durum Hz. Peygamber'in hükmünün vacip olduğunu göstermektedir. Keza, "Ona ittibâ ediniz."⁵³ âyetindeki emir sigası vacip hükmüne, dolaylı olarak onun fiillerine ve sözlerine ittibâ etmenin vücubiyetine delâlet eder. Hz. Ömer'in hacru'l-esvedî öperken kullandığı "Resûllullah'ın seni öptüğünü görmeseydim seni öpmezdim."⁵⁴ şeklindeki ifadeleri; sahâbenin Kâbe'ye girerken ayakkabılarını çıkarmaları, Hz. Peygamber'e (s.a.s.) özgü olduğunu gösteren bir karine olmadıkça onun fiillerinin hükmünün vacip olduğunu gösterir.⁵⁵

el-Bâcî, Hz. Peygamber'e (s.a.s.) ittibâyı emreden emirlerin genel olarak vücuba işaret ettiğini belirtmekle birlikte bir fiilin mendup olduğunun delille sabit olması durumunda o fiilin dini hükmünün mendup olduğunu kabul etmiştir. Ona göre, bir fiil başka bir hükme işaret eden karinelere soyutlanırsa bu durum ilgili fiilin vacip olmasını gerektirir. O "Namaz kıldığını gördüğünüz gibi namaz kılınız."⁵⁶ hadisini görüşüne delil olarak gösterir. Bu hadis vacip hükmünü gerektirir. Bir delilin onun namazdaki bazı fiillerinin mendup olduğunu göstermesi, diğer fiillerin vacip olmasına engel değildir.⁵⁷

el-Bâcî, fiillerin hükmünün kendisinden anlaşılmadığından dolayı fiilin ifade ettiği hüküm anlaşılincaya kadar tevakkuf (beklemek) gerektiğini, hükmü açıklığa kavuşturulmadan bu fiillerle amel etmenin câiz olmadığını düşünenlerin görüşlerini de eleştirmiştir. Ona göre bu konuda sırf akli olarak hareket edilmesi doğru değildir. Emir tevakkuf için değil derhal onunla amel etmek için konur. Bundan dolayı özel bir delil bulunduğu durumlar hariç her türlü şeyde Hz. Peygamber'e (s.a.s.) tabi olmak vaciptir.⁵⁸

el-Bâcî, "Rasûllullah'ta sizin için güzel bir örnek vardır."⁵⁹ âyetini delil göstererek Hz. Peygamber'in (s.a.s.) fiillerinin hükmünün mendup olduğunu savunanları da eleştirmiştir. Ona göre bu düşüncüyü savunanlar âyeti yanlış anlamışlardır. Kişi, sadece mübah olduğunu bildiği şeylerde dilediği şekilde davranabilir. Fakat mendup olan fiillerde bu şekilde hareket edemez. Zira mendup hükmü teşvik edilen fiillerin yapılmasını, yasaklanarlardan ise kaçınılmasını gerektirir.⁶⁰

el-Bâcî, Hz. Peygamber'den kurbet amacıyla sadır olan fiillerin hükmünü ittibâ temelinde ele almıştır. Ona göre nedbe işaret eden karineler varsa fiilin hükmü mendup, karine yoksa vaciptir. el-Bâcî'nin mendup hükmünü vücubiyete yakın bir mertebede ele aldığını belirtmemiz gerekir. Ona göre mendup hükmü, ibâha gibi yorumlanmamalıdır. Kişi mendup olan fiillerde dilediği gibi hareket

⁵⁰ el-Bâcî, *İhkâmu'l-fusûl*, 1/315-316.

⁵¹ el-Bâcî, *İhkâmu'l-fusûl*, 1/315-316.

⁵² el-Ahzâb, 33/21.

⁵³ el-Enâm 6/153.

⁵⁴ Muhammed b. İsmâ'il Buhârî, *Sahîhu'l-Buhârî* (Beyrut: Dâru İhyâ'it-Turâî'l-'Arabî, 2001), "Hac", 57; Ebu'l-Hus'ayn Muslim b. el-Haccâc en-Neysâbü'rî, *Sahîhu Müslim*, thk. Halîl b. Me'mûn Şeyhân (Beyrut: Dâru'l-Ma'rife, 2007), "Hac", 248-251.

⁵⁵ el-Bâcî, *el-İşâre fî usûli'l-fıkıh*, 25.

⁵⁶ Buhârî, "Ezân", 18.

⁵⁷ el-Bâcî, *İhkâmu'l-fusûl*, 1/317.

⁵⁸ el-Bâcî, *İhkâmu'l-fusûl*, 1/318.

⁵⁹ Ahzâb 33/21.

⁶⁰ el-Bâcî, *İhkâmu'l-fusûl*, 1/318.

etmemeli, aksine ittibayı gerçekleştirecek şekilde hareket etmelidir. Nitekim nasihatname türünden olan ve iki evladına nasihat etmek amacıyla yazdığı *en-Nasîhatu'l-velediyye* isimli eserinde sünnete ittibayı, iktidia/itaat bağlamında ele almıştır. O, “Resûl’e İtaat ve O’nu Sevmek” başlığı altında Hz. Peygamber’in hükümlerine boyun eğmeyi, onun yolunda yürümeyi çocuklarına nasihat etmiştir.⁶¹

el-Bâcî’nin mendub anlayışı genel kabul gören hüküm teorisindeki beşli kategoriden ayrılmaktadır. Fıkıh usûlünde yapılması ya da yapılmaması istenen fiile bağlanan hüküm talebin kesin ve bağlayıcı olup olmasına göre farz, haram, mendup, mekruh ve mübah olmak üzere beş kısma ayrılır. Fıkıh usûlünde mendup hukuki bir terim olarak “şer’an yapılması kesin ve bağlayıcı olmaksızın istenen ve terkedilmesi dinî açıdan kınanmayan” fiilleri ifade eder.⁶²

el-Bâcî genel kabul gören bu anlayıştan farklı olarak Hz. Peygamber’den (s.a.s.) sadır olup mendup olan fiillerin hükmünün vacibe yakın olduğunu savunmuştur. “Mendup, yapılmasında sevap bulunan, hangi yönden terk edilirse edilsin terkinde ceza bulunmayan, yapılması emredilen fiildir.” diye tanımlamıştır.⁶³ Ona göre, mendup yapılmasında sevap bulunan, bir şekilde terkedildiğinde ceza gerektirmeyen, emredilen fiillerdir. O, mendubu; “emredilmeyen fiil” diye tanımlayanlara muhalefet etmek için tanıma “emredilen” kaydını düştüğünü; “yapılmasında sevap bulunan fiil” kaydının ise tanıma tekit ettiğini ifade eder.⁶⁴

el-Karâfî (ö. 684/1285) ve Şâtıbî (ö. 790/1388) gibi bazı Mâlikî usûlcülerin onun bu yaklaşımını benimsediğini görüyoruz. el-Karâfî borçluya mühlet tanımak (vacip) yerine borçtan tamamen vaz geçmede olduğu gibi bazı hallerde mendubun vacipten daha fazla maslahat içerebileceğini, vacipten daha faziletli olabileceğini ifade etmiştir.⁶⁵

Şâtıbî’ye göre menduplar vacipler için hazırlayıcı ve hatırlatıcı bir role sahiptir. Mesela O, tamamen terkedilmesinin fert ve toplum hayatında meydana getireceği olumsuz etkiler göz önüne alınca dini sembol niteliğindeki mendupların vacipten üstün olabileceğini savunur.⁶⁶ el-Bâcî de bu yaklaşıma benzer bir yaklaşım sergilemiştir. O da tıpkı Şâtıbî gibi mendupların tamamen terkedilmesinin olası olumsuz etkilerini dikkate alarak mendubun işlenmesinde hassasiyet gösterilmesinin gerekli olduğuna kani olmuştur.

el-Bâcî takriri sünneti Hz. Peygamber’in onayı diye kabul etmiştir. Ona göre Hz. Peygamber’in (s.a.s) huzurunda bir fiil gerçekleştiği zaman herhangi bir hoşnutsuzluk göstermemesi, bu durum o fiili onayladığı anlamına gelir. O buna şu hadisi örnek göstermiştir: “*Hz. Peygamber’den (s.a.s.) rivâyet edildiğine göre O (s.a.s.), (dört rekatlı farz namazların birinde) ilk iki rekâta selam vermiştir. Bunun üzerine Züyedeyn, namaz mı kısaltıldı yoksa siz mi unuttunuz?, demiştir. Hz. Peygamber (s.a.s.) ona itiraz etmemiştir.*”⁶⁷

el-Bâcî’ye göre namazda konuşmak, imamın sehiv secdesi yapması gerektiğini anlaması içindir. Hz. Peygamber (s.a.s.) onu bu hususta tasdik etmiştir. Bu durum, uyarı niyetiyle namazda konuşmanın cevazına ve sıhhatine işaret etmektedir. Tıpkı bunun gibi Hz. Peygamber’in (s.a.s.) yaşadığı dönemde hoş olmayan bir fiil yapılırsa, ortaya çıksa ve benzeri gizlenmesinde bu durum o fiilin mübah olduğunu gösterir. Hz. Peygamber (s.a.s.) döneminde sahabenin at beslemesi ve zekâtını vermemesi bunun açık bir örneğidir. At beslemek yaygınlaşmıştır ve hiç kimse atların zekâtını

⁶¹ Süleymân b. Halef Ebû'l-Velîd el-Bâcî, *en-Nasîhatu'l-velediyye* (Beyrut: Daru İbn Hazm, 2000), 19.

⁶² Ebû Bekr Muhammed b. el-Hasen İbn Fûrek, *el-Hudûd fi'l-usûl*, nşr. Muhammed es-Süleymânî, (Beyrut: y.y., 1999) 136-137; Ferhat Koca, “Mendup”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, (Ankara: TDV Yayınları, 2004), 29/128-130.

⁶³ el-Bâcî, *İhkâmu'l-fusûl*, 1/188.

⁶⁴ el-Bâcî, *Kitâbu'l-hudûd fi'l-usûl*, 55.

⁶⁵ Ebû'l-Abbâs Şihâbüddîn Ahmed b. İdrîs b. Abdîrahmân el-Karâfî, *el-Furûk* (Beyrut: Dâru'l-Kutubi'l-İlmiyye, 1998), 2/122-131.

⁶⁶ Ebû İshâk İbrâhîm b. Mûsâ b. Muhammed eş-Şâtıbî. *Muvafakât* (Beyrut: Müessesetü'r-Risâle, 2013), 1/ 132-133, 151; Koca, “Mendup”, 29/128-130.

⁶⁷ el-Bâcî, *İhkâmu'l-fusûl*, 1/323.

vermemiştir. Hz. Peygamber (s.a.s.) bu duruma herhangi bir müdahalede bulunmamıştır.⁶⁸ Ona göre Hz. Peygamber'in sahabenin bu tutumunu yadırgamaması, atlarda zekâtın olmadığını göstermektedir. Kaldı ki; Hz. Peygamber (s.a.s.) reddedilen şeylerin tasdikleyicisi değildir. Onun münkiri görüp tasdiklemesi câiz değildir. Aksi takdirde bu durum ümmet için karışıklığa; Hz. Peygamber (s.a.s.) için de münkiri tasdik etmekle ithama neden olurdu. Hz. Peygamber (s.a.s.) beyan ve tebliğle emrolunmuştur.⁶⁹ Nitekim Hz. Peygamber (s.a.s.) daha sonra atlarda zekât olmadığını açıkça beyan etmiştir.⁷⁰

el-Bâcî, teâruz ve tercih noktasında kavli sünnet ile fiili sünnet arasında bir fark görmemiştir. Her ikisi de vacip olanı gerektirmektedir. Ona göre kavli olanın tevil ve tahsise ihtimali olması, fiil cinsinden olanın tevil ve tahsise açık olması şeklindeki yaklaşımlar doğru değildir. Hal böyle olunca ister teâruz edenlerin her ikisi fiil cinsinden isterse söz cinsinden olsun biri diğerine tercih edilmez. Tercih işleminde başka unsurlar gözetilir.⁷¹

el-Bâcî, söz ile ifade edilmeyen durumları göstermesi, müşahedenin daha güçlü ve tekit edici olması nedeniyle fiili sünnetin kavli sünnete tercih edilmesi gerektiğini kabul edenlerin görüşünü reddetmiştir. Ona göre kavli sünnet, fiilleri ve durumları ifade edebilir. Ayrıca Hz. Peygamber (s.a.s.) bazen söz bazen de fülle beyan etme görevini yerine getirmiştir.⁷²

2.3. Sünnetin Kaynağı Olarak Haber

Kavli, fiili ve takriri sünnetin nesilden nesle aktarılması ancak rivayet ve haberle mümkündür. el-Bâcî'nin usûlünde sünnetin konumunu doğru şekilde tespit edebilmek için onun "hadis" üst kavramıyla ifade ettiği rivayet ve haberlere bakmakta yarar vardır.

el-Bâcî mensubu olduğu Maliki mezhebinin yaklaşımına benzer şekilde sünnetin kaynağı olarak kendisine ulaşan haberleri/rivayetleri, mütevâtir ve âhâd olmak üzere iki kategoride ele almış, her birine ilişkin detaylı bilgilere yer vermiştir.⁷³

2.3.1. Mütevâtir Haber

el-Bâcî mütevâtir haberi kendisiyle zaruri ilim meydana gelen haber diye tanımlamış ve mütevâtir habere ilişkin bazı örnekler zikretmiştir. Ona göre namazların vakitleri, hâccın rükûnları, kıblenin beytu'l-Makdis'ten Kâbe'ye çevrilmesi ve buna benzer dinin şîârından olan şeyler; zorunlu olarak bilinen Bağdat, Mekke ve Horasan gibi şehirler hakkındaki haberler, Hz. Peygamber'in (s.a.s.) dünyaya gelişi, Kur'ân'ın belağat açısından meydan okuması gibi haberler kesintisiz şekilde nesilden nesle nakledildiği için mütevâtir haber olup kesin hüküm bildirirler.⁷⁴

el-Bâcî'ye göre mütevâtir haber, itikat ve amel bakımından kesin bir delil olup kendisiyle zaruri ilim meydana gelir.⁷⁵ Mütevâtir haber söz konusu olduğunda gerek haber verenlerin güvenilir kabul edilmesi gerekse haberin her türlü şüpheden uzak olması konusunda herhangi bir ihtilaf yoktur.⁷⁶ Tevâtür yoluyla oluşan ilim şüphelere maruz kalmadığından ve kendisine şüphe arız olmadığından, mütevâtir haberle oluşan ilim nazari/zannî değil zaruri/kati bir ilimdir.⁷⁷

el-Bâcî'ye göre mütevâtir haberle zaruri ilim meydana gelebilmesi için haberi rivayet eden ravilerin üç sıfatı haiz olması gerekir. Bu üç sıfat bir arada bulunduğu zaman onların verdiği haberle

⁶⁸ el-Bâcî, *İhkâmu'l-fusûl*, 1/323.

⁶⁹ el-Bâcî, *İhkâmu'l-fusûl*, 1/323.

⁷⁰ Buhârî, "Zekât", 45, 46.

⁷¹ el-Bâcî, *İhkâmu'l-fusûl*, 1/321-322.

⁷² el-Bâcî, *İhkâmu'l-fusûl*, 1/321-322.

⁷³ Ebü'l-Velîd el-Bâcî, *İhkâmu'l-fusûl*, 1/442; Ebü'l-velîd el-Bâcî, *el-İşâre fi usûli'l-fikh*, 26; Kaya, "Mâlikî Mezhebi", 27/519-535; Şık, *Malikî Mezhebi Fıkıh Usûlcülerine Göre Sünnetin Kaynağı Olarak Haber*, 60.

⁷⁴ el-Bâcî, *İhkâmu'l-fusûl*, 1/442; el-Bâcî, *el-İşâre fi usûli'l-fikh*, 26; Kaya, "Mâlikî Mezhebi", 27/519-535; Şık, *Malikî Mezhebi Fıkıh Usûlcülerine Göre Sünnetin Kaynağı Olarak Haber*, 60.

⁷⁵ el-Bâcî, *Kitâbu'l-hudûd fi'l-usûl*, 96.

⁷⁶ el-Bâcî, *İhkâmu'l-fusûl*, 1/442; el-Bâcî, *el-İşâre fi usûli'l-fikh*, 26; Kaya, "Mâlikî Mezhebi", 27/519-535; Şık, *Malikî Mezhebi Fıkıh Usûlcülerine Göre Sünnetin Kaynağı Olarak Haber*, 60.

⁷⁷ el-Bâcî, *İhkâmu'l-fusûl*, 1/326.

zaruri ilim meydana gelir. Bu sıfatların ilki akıldır. İkincisi, haber verilenin bilgisine zorunlu olarak sahip olma ve üçüncüsü ise ravilerin belli bir sayıya ulaşmalarıdır.⁷⁸

el-Bâcî, tevatürün oluşması için rivayet edenlerin sayısı ile ilgili tartışmalara yer vermiş, kendisi belli bir sayıyı şart koşmaktan kaçınmıştır.⁷⁹ O, tevatürün en az sayısını bilmediğini, bunun nasıl tespit edileceği hakkında kesin bir kıstasa sahip olmadığını, belli bir sayıdan oluşan grubun verdiği haberle zaruri ilmin oluşmamasının da mümkün olduğunu, kaç kişinin haberiyle kesin ilim oluşacağına dair kesin bir belirleme yapamayacağını söylemiştir.⁸⁰

Onun belli bir sayıyı şart koşmadan kaçınmasının nedeni haberi rivayet edenler arasında mukallit ve zanna göre hareket edenlerin olabileceği ihtimalidir. Bu durumda yapılması gereken şey, ravilerin genel durumu bilininceye kadar tevakkuf etmektir.⁸¹

2.3.2. Âhâd Haber

Kaynağı Hz. Peygamber'e (s.a.s.) ulaşip ulaşmaması açısından ilk dönemlerden itibaren rivayetler/haberler çeşitli açılardan değerlendirmeye tâbi tutulmuştur. Rivayetlerin sıhhat derecesini değerlendirmek amacıyla yapılan tasniflerin en bilineni mütevatir ve âhâd haber şeklinde yapılanıdır. Bu tasnif genel olarak kabul görmüştür.⁸²

2.3.2.1. Âhâd Haberin Tanımı

İlk dönemlerde âhâd haber kavramı, "bir kişinin rivayet ettiği hadis"leri ifade etmek için kullanılıyordu. Usûle dâir ilk eseri telif eden İmâm Şâfiî (ö. 204) de bu bağlamda âhâd haberi, "*Hz. Peygamber'e veya ondan sonraki bir şahsa ulaşınca kadar bir kişinin bir kişiden rivayet ettiği haber*" şeklinde tarif etmiştir.⁸³ Fakat sonraki dönemlerde âhâd haber kavramı, ravi sayısına bakılmaksızın mütevatirin şartlarına hâiz olmayan bütün haberleri ifade etmek için kullanılmıştır.⁸⁴ Kaynağını İmâm Şâfiî'nin er-Risâle'sinden alan bu tutum, Mâlikî âlimlerinin de içinde bulunduğu âlimlerin çoğunluğunun genel yaklaşımını temsil etmektedir.⁸⁵ Hânefilere ise mütevatir ile âhâd haber arasında "meşhur hadis" diye ifade ettikleri bir hadis türünün bulunduğunu ifade etmiş; bu tasnife bağlı olarak âhâd haberi, "mütevatir ve meşhur derecesine ulaşmayan hadis" diye tanımlamışlardır.⁸⁶ Hanefilere göre âhâd haberle mütevatir haber arasında bulunan meşhur hadis, her tabakada râvileri üçten aşağı düşmeyen hadis demektir. Buna "müstefiz hadis" de denir. Onlara göre âhâd haber zan ifade derken meşhur hadis, kuvvetli zan diğer bir ifadeyle ilm-i tuma'nîne ifade eder.⁸⁷

el-Bâcî çoğunluğun yaklaşımına uygun şekilde âhâd haberi değerlendirmiştir. Ona göre, âhâd haber, tek kişinin rivâyeti olup kendisiyle belli şartlar çerçevesinde amel edilen haberdir.⁸⁸ Onun tanımı, ilk dönem hadis âlimlerinin "her tabakadan tek kişinin rivayeti" şeklindeki tanımına benzemektedir. Zira sonraki dönem hadisçiler âhâd haberi "mütevatir seviyesine ulaşmayan haber" diye tanımlamıştır.⁸⁹

⁷⁸ el-Bâcî, *İhkâmu'l-fusûl*, 1/328.

⁷⁹ el-Bâcî, *İhkâmu'l-fusûl*, 1/330.

⁸⁰ el-Bâcî, *İhkâmu'l-fusûl*, 1/333.

⁸¹ el-Bâcî, *İhkâmu'l-fusûl*, 1/333.

⁸² H. Yunus Apaydın, "Haber-i Vâhid", *Türkiye Diyanet İslam Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 1996), 14/355.

⁸³ Muhammed b. İdris eş-Şâfiî, *er-Risâle*, (Kahire: y.y., 2005), 422.

⁸⁴ Talat Koçyiğit, "Âhâd Haberlerin Değeri", *Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 14 (1966), 131.

⁸⁵ eş-Şâfiî, *er-Risâle*, 369-370.

⁸⁶ Fahrul-İslâm Ali b. Muhammed el-Hanefî Pezdevî, *Kenzu'l-Vusûl ilâ Ma'rifeti'l-Usûl (Usûlu'l-Pezdevî)* (Karâcî: y.y., ts.), 2/370.

⁸⁷ Ebû Ali eş-Şâfiî, *el-Usûl* (Beyrut: y.y., 1982), 269, 272; Ebû Bekr Ahmed b. Ali el-Cessâs, *el-Fusûl fi'l-usûl* (Beyrut: Dâru'l-Kutubi'l-İlmiyye, 2010), 1/175.

⁸⁸ el-Bâcî, *İhkâmu'l-fusûl*, 1/442; el-Bâcî, *el-İşâre fi usûli'l-fikh*, 26; Kaya, "Mâlikî Mezhebi", 27/519-535; Şık, *Malikî Mezhebi Fıkıh Usûlcülerine Göre Sünnetin Kaynağı Olarak Haber*, 60.

⁸⁹ Muhammed b. İdris eş-Şâfiî, *el-Umm* (Beyrut: Dâru'l-Ma'rife, 1990), 7/ 287-300; Ebubekir el-Hâtib el-Bağdâdî, *el-Kifâye fi (ma'rifeti usûli) 'ilmi'r-rivâye* (Medine: el-Mektebetu'l-İlmiyye, ts.), 16-20; Ebû Hamid Muhammed el-Gazzâlî, *el-Mustasfâ*

el-Bâcî, usûlcülerin haber-i vâhidi, “Haber verilen açısından zorunlu olarak bilgi oluşmayan haber türüdür.” şeklinde tanımladıklarını kaydetmiştir.⁹⁰

2.3.2.2. Âhâd Haberle Amelin Şartları

el-Bâcî’ye göre âhâd haberle amel için bazı şartların bir arada bulunması gerekir. Bunların bir kısmı haberin kendisi diğer kısmı ise haberi nakledenle ilgilidir. Haberin kendisiyle ilgili özel bir başlık açmamıştır. Yukarıda zikrettiğimiz bilgilerden onun âhâd haberin senedinin durumunu dikkate aldığı sonucuna ulaşılabilir. Şu kadar var ki; o Hanefîlerin rivayetini umumu’l-belva ile ilgili olmaması şartını kabul etmemiştir. Ona göre sahabe bir haber rivayet edip onunla ameli terk etmesi âhâd haberle amel etmeye engel değildir. Hz. Peygamber’den bir haber varit olduğunda nesh eden bir delil mevcut değilse sahabenin ve diğerlerinin ona imtisal etmesinin vacip olması onun görüşünün delilidir. Birinin âhâd haberi terk etmesi, haberin kendisine ulaşıldığından hükmün farzietini sakıt eden nedenlerden biri değildir. Bundan dolayı o, bir köylele evli cariyeye azat edildiğinde muhayyer bırakılacağını esas alan İbn Abbâs’ın rivayet ettiği âhâd haberle istidlalde bulunmuştur.⁹¹

O, hadisi nakledenlerin haiz olması gerekli olan şartları ise şu şekilde özetlemiştir: “Hadisi nakledenin duyduklarını bilmesi/anlaması gerekir. Hadisi duyduğu gün bülüğa ermiş, eda ettiği gün ise adalet sahibi olmalıdır. Adalet sahibi kişi farzları eda etmesiyle, emredilenlere imtisal etmesiyle ve müruet ya da dinin uygun görmediği, yasakladığı şeyleri yapmaktan kaçınmasıyla bilinir. İmam Mâlik’in genel ve İmam Şâfiî’nin ise meşhur görüşü bu şekildedir.”⁹²

2.3.2.3. Âhâd Haberinin Bilgi ve Amel Değeri

el-Bâcî’ye göre kesinlik bildirmediği için âhâd haberle zaruri ilim hâsıl olmaz.⁹³ Âhâd haber ilim değil amel gerektirir. Haber verenler kalabalık bir grup olsa dahi bu böyledir.⁹⁴ O, İmam Mâlik’in, birçok beldenin âliminin, Mâlikî mezhebi âlimlerinin çoğunluğunun, Şâfiî uleması ile Hanefî ulemasının çoğunluğunun aynı görüşü kabul ettiğini ifade ederek kendi görüşünün isabetli olduğunu söylemiştir.⁹⁵

el-Bâcî ilim ve amel gerektirip gerektirmemesine göre âhâd haberi kendisiyle ilim oluşan ve kendisiyle ilim oluşmayan âhâd haber olmak üzere iki kısma ayırmıştır. Kendisiyle ilim oluşan âhâd haberin altı şeklini sıralamıştır. Ona göre; Allah’ın kendi zatı hakkındaki doğru haberler, elinde mucizeler oluşanın haberi, mucize gösteren birinin mucize gösteren başka birine dair verdiği haberler, birinin Hz. Peygamber’in (s.a.s.) huzurunda bir söz söylemesi ya da bir şey yapması halinde Hz. Peygamber’in bunu onaylaması yoluyla oluşan haber, birinin bir gurup sahabenin görmesi ve bilmesine dayalı olarak verdiği habere sahabeden hiçbirinin itiraz etmemesi ve ümmetin kabulle karşıladığı haberler kendisiyle ilim hasıl olan âhâd haberin türleridir. İlim gerektirmeyen âhâd haber ise müsned ve mürsel olmak üzere iki kısma ayrılır. İsnadiyla Peygamber’e ulaşan haberler müsned olup nakledenin ve haberin bazı özellikleri haiz olması şartıyla bu haberlerle amel etmek vaciptir.⁹⁶ İlim gerektirmeyen âhâd haberin ikinci kısmı olan mürsel haber ise ravilerinin bir kısmının zikredilmemesi sebebiyle senedi kopuk olan haber demektir.⁹⁷

(b.y.: Dâru’l Kutubi’l-İlmiyye, 1993), 112-132; Mustafa Ertürk, “Haber-i Vâhid”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınlar, 1996), 14/349-352.

⁹⁰ el-Bâcî, *İhkâmu’l-fusûl*, 1/325.

⁹¹ el-Bâcî, *İhkâmu’l-fusûl*, 1/368.

⁹² el-Bâcî, *İhkâmu’l-fusûl*, 1/368.

⁹³ el-Bâcî, *İhkâmu’l-fusûl*, 1/269.

⁹⁴ el-Bâcî, *İhkâmu’l-fusûl*, 1/325.

⁹⁵ el-Bâcî, *İhkâmu’l-fusûl*, 1/331.

⁹⁶ el-Bâcî, *İhkâmu’l-fusûl*, 1/336.

⁹⁷ el-Bâcî, *İhkâmu’l-fusûl*, 1/355.

el-Bâcî, senedin durumuna göre mürsel haberin hükmüyle ilgili görüşleri zikretmiştir. Ona göre irsal yapanın dikkatli olmayıp hem güvenilir ravileri hem de güvenilir olmayanları düşürdüğü mürsel haberin gerektirdiği şeyle amel edilmemesinde herhangi bir ihtilaf yoktur. Fakat sadece güvenilir ravileri irsal ettiği (düşürdüğü) bilinen bir ravinin rivayetiyle amel edilir. İmam Mâlik, İbrahim en-Nehaî (ö. 96/714), Saîd b. Müseyyeb (ö. 94/713), Hasan el-Basrî (ö. 110/728) ve Ebû Hanife (ö. 150) gibi âlimlerin çoğunluğu bu yönde görüş bildirmiştir. Ona göre sahâbe ve tâbiînün bunun üzerine icmâ etmesi sadece güvenilir ravileri irsal ettiği (düşürdüğü) bilinen bir ravinin rivayetiyle amelin câiz olduğunun delilidir.⁹⁸

el-Bâcî mürsel haberle amelin cevazı sadedinde, Fukahâ-i Seb'a'nın, Medinelilerin, Şamlıların, Kufelilerin ve Basralıların önde gelenlerinin tamamının hadisi irsal ettiğini ve onu mürsel şekilde rivayet ettiğini söylemiştir. O ayrıca Mürsel haberin nakli konusunda insanların icmâ ettiğini, mürsel haberin gerektirdiğiyle amel olmadığı takdirde onu nakletmenin, rivayet etmenin ve onunla meşgul olmanın bir faydası olmayacağını belirtmiştir.⁹⁹

Yukarıdaki tasniften de görüldüğü üzere el-Bâcî, ilim gerektirmemekle birlikte âhâd haberin bazı konularda kendisiyle amel etmenin gerekli olduğu sonucuna ulaşmıştır. Ona göre sahabenin âhâd haberle amel etmenin sahih olduğuna ilişkin icmâ, âhâd haberi reddettiğine dair onlardan herhangi bir rivayetin gelmemesi ve raşit halifelerin bazı hükümlerinde âhâd haberi delil kabul etmesi âhâd haberle amel etmenin câiz olduğunu göstermektedir. Hz. Ömer; mecûsî'nin diyetinin belirlenmesinde¹⁰⁰, cenin kisasında gurreye hükmetmesinde¹⁰¹, kadının ölen kocasının diyetine varis olmasına hükmetmesinde âhâd haberle amel etmiştir. Keza Hz. Ömer, Hz. Osman ve bir grup sahabenin iltika-u hitaneynde Hz. Aişe'nin haberini kabul etmeleri¹⁰², Hz. Osman'ın Feriâ bnt. Malik'in haberiyle süknâ hakkına hükmetmesi¹⁰³, Kubâ halkının bir kişinin haberiyle namazda Kâbe'ye yönelmeleri âhâd haberle¹⁰⁴ amelin câiz olduğunu gösteren diğer örneklerdir.¹⁰⁵

el-Bâcî, Hz. Peygamber'in (s.a.s) din işlerini gerçekleştirme, akitlerin gereğini yerine getirme ve zekâtı toplama gibi hususlarda görevlilere, hâkimlere ve ulaklara(haberci) yetki vermesi âhâd haberle amelin vacip olduğuna işaret ettiğini söylemiştir. Keza Hz. Peygamber'in Hz. Ebû Bekir'i vazifeliendirmesi, Hz. Ömer'i zekâtları toplamak için görevlendirmesi, Muâz b. Cebel'i Yemen'de görevlendirmesi âhâd haberin delil olduğunu göstermektedir. Aynı şekilde Hz. Peygamber'in Osmân b. Affân'ı Mekke'ye elçi ve öğretici göreviyle göndermesi, Kays b. Âsım, Mâlik b. Nuveyra, Zuberân b. Zeyd, Zeyd b. Hârise, Amr b. Âs, Amr b. Hazm, Abdurrahman b. Avf ve Ebû Ubeyde'yi zekâtları toplama ve tahsildarlıkla vazifeliendirmesi bunun örneklerinden birkaçıdır. Âhâd haberle amel vacip olmasaydı Hz. Peygamber'in her bir iş için tek bir görevliyi vazifeliendirmesi câiz olmazdı.¹⁰⁶

O, kişinin bilmediğiyle amel etmesinin câiz olmayacağı, bu durumun "*Hakkında bilgi sahibi olmadığın şeyin peşine düşme.*"¹⁰⁷ âyetine aykırı olacağı gerekçesiyle itiraz edenlere; müftünün sözü, şahitlerin şهادeti gibi bazı hallerde ilim oluşmadığı halde amelin gerekli olduğunu savunarak onların itirazlarına cevap vermiştir.¹⁰⁸

⁹⁸ el-Bâcî, *İhkâmu'l-fusûl*, 1/355.

⁹⁹ el-Bâcî, *İhkâmu'l-fusûl*, 1/355.

¹⁰⁰ Yakub b. İbrahim el-Ensârî Ebû Yûsuf, *Kitabu'l-Âsâr*, thk. Ebû'l-Vefâ el-Âfanî (Beyrut: Dâru'l-Kütübü'l-İlmiyye, 1936), 220.

¹⁰¹ Ebû Dâvûd, "Diyât", 19; Tirmizî, "Diyât", 15; Nesâî, "Kasâme", 39.

¹⁰² Müslim, "Hayz", 22.

¹⁰³ Ebû Dâvûd, "Talak" 44.

¹⁰⁴ Örnek için bkz.: Buhârî, "İmân", 30; "Salât" 31.

¹⁰⁵ el-Bâcî, *İhkâmu'l-fusûl*, 1/340-341.

¹⁰⁶ el-Bâcî, *İhkâmu'l-fusûl*, 1/340-341.

¹⁰⁷ el-İsrâ 17/36.

¹⁰⁸ el-Bâcî, *İhkâmu'l-fusûl*, 1/330.

el-Bâcî'in usûl anlayışında âhâd haber oldukça geniş bir işleve sahiptir. Ona göre âhâd haber âyetlerin ve mütevatir haberlerin mücmelini açıklayabilir.¹⁰⁹ Bunun yanı sıra aşağıda geniş şekilde açıklanacağı üzere Kur'ân'ın umumunu tahsis edebilir.¹¹⁰

el-Bâcî, âhâd haberin Kur'ân'ın umumunu tahsis edebileceğini Mâlikîlerin çoğunluğunun buna cevaz verdiğini zikretmiş ve bu hususta bazı örneklere yer vermiştir. Ona göre miras âyetlerinin umumi anlamının "Müslüman kâfire, kâfir müslümana varis olamaz." hadisiyle tahsis edildiğine ve "Kadınlardan hoşunuza gidenlerle evleniniz."¹¹¹ âyetinin "Kadın halasının ve teyzesinin üzerine nikâhlanmaz."¹¹² hadisiyle tahsis edildiğine dair icmâ'ın oluşması bunun örneklerindedir. Ayrıca Fedek bağıni istediği sırada Hz. Ebû Bekir, Hz. Fatıma'ya "Biz peygamberler topluluğu miras bırakmayız, bizim bıraktığımız mallar sadakadır."¹¹³ hadisiyle karşılık vermiş ve kimse bunu yadırgamamıştır. Bu rivayet, Kur'ân'ın umumunun âhâd haberle tahsis olmasının örneğidir. İlgili örnekler âhâd haberin Kur'ân'ın umumunu tahsis edebileceğine işaret eder.¹¹⁴

el-Bâcî, âhâd haber sübut ve delâlet açısından kesinlik ifade etmemesine rağmen Kur'ân'ın umumunu tahsis etmesinin bazıları tarafından bir çelişki gibi görüneceğini ön gördüğü için *İhkâmu'l-fusûl*de bu konuya yer vermiş, soru-cevap tarzında âhâd haberin Kur'ân'ı tahsis ettiğine dair görüşlerini açıklığa kavuşturmuştur. O, Kur'ân'ın âhâd haberle terk edilmesine dair gündeme gelebilecek itirazlara cevap vermiştir.¹¹⁵

el-Bâcî'ye göre âhâd haber zan bildirirse de onunla amel etmenin zorunluluğu, amel edilmesi zorunlu olan delille sabittir. Kur'ân'ın hükmüyle sıhhati kesin olan delil, kendisiyle amel edilmesinin zorunluluğu konusunda eşittirler. Kur'ân'ın sübutu açısından kesin olmakla birlikte, bazı âyetlerin delâleti zannî bazıların ise kat'îdir. Sünnetin hususu (hâs hükmü) onun kapsamında bulunmayan başka bir hükmü getirmesi mümkündür. Sünnetin hususu, içerdiği şeyden başkasına ihtimali değildir. Nitekim aynı durum icmâ ile âhâd haberin tearuz etmesinde de geçerlidir. İcmânın içerdiği şeye delaleti kesin ve haberin neshi mümkün olduğundan icmâ âhâd habere takdim edilir.¹¹⁶

el-Bâcî, âhâd haberin Kur'ân'ı tahsis etmesini sübut değil, delâlet açısından değerlendirmiştir. O, Kur'ân'ın delâletinin umumi olabileceğini, diğer bir ifadeyle aynı anda birçok hükme delalet etme ihtimalini içerebileceğinden dolayı âhâd haberin onun genel anlamını daraltabileceği görüşünü benimsemiştir. Aslında o iki delil arasında derece bakımından bir kıyâs yapmamakta, haberin delâletinin kesinliğini Kur'ân'ın delâletinin zanniliğine tercih etmektedir. Nitekim o bu bağlamda; *Kur'ân sübut açısından kesindir. Oysa âhâd haber kesin değildir. Kur'ân'ın sünnetle tahsisinin cevazı daha sonra sabit olmuş ve yerleşik hale gelmiştir.*¹¹⁷ diyerek bu konudaki genel yaklaşıma dikkati çekmiştir. Onun usûl anlayışında âhâd haberin işlevsel olmasının bir diğer nedeni âhâd haberin ilim değil amel bakımından sorumluluk gerektirmesidir.¹¹⁸ Onun, nasları ve rivayetleri, ameli tespit etmek için titizlikle incelediği, nasları ve rivayetleri bu çerçevede kritik ettiği söylenebilir.

¹⁰⁹ el-Bâcî, *İhkâmu'l-fusûl*, 1/312.

¹¹⁰ el-Bâcî, *İhkâmu'l-fusûl*, 1/268.

¹¹¹ en-Nisâ 4/3.

¹¹² Buhârî, "Nikâh", 28; Ahmed b. Şu'ayb el-Hurasânî en-Nesâî, es-Sünen, thk. Halîl b. Me'mûn Şeyhâ (Dâru'l-Ma'rife, Beyrut, 2007), "Nikâh", 14.

¹¹³ Buhârî, "Humus", 1; Müslim, "Cihâd", 49.

¹¹⁴ el-Bâcî, *İhkâmu'l-fusûl*, 1/268.

¹¹⁵ el-Bâcî, *İhkâmu'l-fusûl*, 1/269.

¹¹⁶ el-Bâcî, *İhkâmu'l-fusûl*, 1/269.

¹¹⁷ el-Bâcî, *İhkâmu'l-fusûl*, 1/271.

¹¹⁸ el-Bâcî, *İhkâmu'l-fusûl*, 1/312.

el-Bâcî, âhâd haberle sabit olan sünnet amelle çatıştığı zaman ameli tercih etmiş, kıyâsla çatışması halinde ise mezhepte yaygın olan genel görüşten ayrı bir görüş benimsemiştir.¹¹⁹ O, el-Bâkullânî (ö. 403/1013) gibi kıyâsın âhâd habere tercih edilmesi gerektiği görüşündedir.¹²⁰

2.4. Delil Hiyerarşisi ve Sübut Açısından Sünnetin Konumu

el-Bâcî, fıkıh usûlünde genel kabul gören delil hiyerarşisini esas alarak sünneti aslî delillerden biri kabul etmiştir. Ona göre deliller öncelikli olarak asli delil, aslın akledilmesi ve istishâbu'l-hâl olmak üzere üç kısma ayrılır. Asli deliller de kendi arasında; Kur'ân, sünnet ve icmâ olmak üzere üçe ayrılır.¹²¹

Sünnetin delil değeri ve diğer deliller arasındaki konumu usûl tartışmalarının önde gelen konularından biridir. Sünnetin Kitab delilinden sonra gelen bir delil olduğu konusunda farklı bir görüş olmamakla birlikte sünnetle Kitab delilinin arasındaki irtibat noktasında farklı değerlendirmeler mevcuttur.

el-Bâcî, sünneti Kur'ân vahyi dışında konumlandırmamakta; sünnetin de dolaylı olarak Allah'ın iradesine rücu ettiğini düşünür. Ona göre, Hz. Peygamber'in (s.a.s.) sözüyle sabit olan ile Allah'ın kelamıyla sabit olan Kur'ân'ın nassıyla sabit olmuş gibi olur. "*Allah'a itaat ediniz ve Resulullah'a itaat ediniz.*"¹²² ve "*Resulün çağrısını aranızda, birinizin diğerini çağırması gibi görmeyin. Aranızdan gizlice sıvışıp gidenleri Allah elbette bilir.*"¹²³ âyetleri bu gerçeğin naslardaki delilleridir.¹²⁴

el-Bâcî'ye göre bazı ayetler¹²⁵ Allah'a itaati farz kıldığı gibi Resûl'üne de itaati farz kılmıştır. Allah, bazı ayetlerde kendisine yapılan itaati Resûl'üne itaate bağlamıştır. Hz. Peygamber'in emrettiklerinin yapılmasını, yasakladığı şeylerden kaçınılmasını emretmiştir. Ümmete indirilen beyan edilmesi görevinin Resûl tarafından üstlenildiğini haber vermiştir.¹²⁶

O, hükümlere rıza gösterme, hükümlerin gereğini yerine getirme konusunda Allah ile Hz. Peygamber'in verdiği hüküm arasında herhangi bir ayırım yapmamıştır. ¹²⁷ Ona göre, "*O kişisel arzularına göre de konuşmamaktadır. O, kendisine indirilmiş vahiyden başka bir şey değildir.*"¹²⁸ âyeti Kur'ân'a itaatın vücûbiyetine işaret ettiği gibi sünnete itaatın vücûbiyetine de işaret eder.¹²⁹

el-Bâcî sünnetin konumunu nesh teorisine göre değerlendirmiş, sünnetin Kur'ân, âhâd haber vediger delillere göre durumunu bir delili neshetmesi ya da bir delil tarafından nesholması zaviyesinden ele almıştır. Ona göre, Kur'ân'ın sünnet tarafından nesh edilmesi akli olarak ve şer'an mümkündür. O, *İhkâmu'l-fusûl* isimli eserinde Kur'ân'ın mütevatir sünnetle nesh olup olmaması konusunda ihtilafın olduğunu, âlimlerin ve fakihlerin çoğunluğunun bunun akıl ve nakil açısından câiz gördüğünü zikretmiştir.¹³⁰

Ona göre Kur'ân'ın sünnetle neshi aklen mümkündür. Bunun delili, Kur'ân ve mütevatir sünnetin her ikisiyle sabit olan bir hükme delaleti konusunda kesinlik ve ilim açısından durumunun eşit olduğunun bilinmesidir. Her ikisi Allah'ın indindedir. Kur'ân'ın Kur'ân'la neshi mümkün

¹¹⁹ el-Bâcî, *İhkâmu'l-fusûl*, 1/442.

¹²⁰ Kaya, "Mâlikî Mezhebi", 27/519-535.

¹²¹ el-Bâcî, *İhkâmu'l-fusûl*, 1/38.

¹²² Mâide 5/92.

¹²³ en-Nûr 24/63.

¹²⁴ el-Bâcî, *Kitâbu'l-hudûd fi'l-usûl*, 54.

¹²⁵ en-Nisâ 4/59; el-Haşr 59/7; en-Nisâ 4/59.

¹²⁶ el-Bâcî, *el-İşâratu fi usûli'l-fikh*, 21.

¹²⁷ el-Bâcî, *el-İşâratu fi usûli'l-fikh*, 21; Mehmet Sait Uzundağ, "Ebû'l-Velîd El-Bâcî'nin (Ö. 474/1081) Hadis ve Sünnet İle İlgili Görüşleri Üzerine Bazı Değerlendirmeler", *Turkish Studies* 13/17 (2018), 321-337.

¹²⁸ En-Necm 53/3.

¹²⁹ el-Bâcî, *İhkâmu'l-fusûl*, 1/422-423; Uzundağ, "Ebû'l-Velîd El-Bâcî'nin (Ö. 474/1081) Hadis ve Sünnet İle İlgili Görüşleri Üzerine Bazı Değerlendirmeler", 325.

¹³⁰ el-Bâcî, *İhkâmu'l-fusûl*, 1/421.

olduğuna göre Kur'ân'ın mütevatir sünnetle de neshi mümkündür.¹³¹ Kur'ân'ın tamamının sünnet ile nesholması halinde nübüvvet delili ortadan kalkmaz. Çünkü nübüvvet delili, onun açısından zahirdir. Ümmet onun benzerini getirmekten acizdir. Hz. Salih'in devesinin öldürülmesinin nübüvvet delilini iptal etmediği gibi sünnetin neshi delili nübüvveti iptal etmez. Keza Hz. Musâ'nın asası deniz yarıldıktan sonra olduğu hal üzerine geri dönmüş; bu durum, onun mucizesini batıl kılmamıştır. Bu oluş, onun nübüvveti için bir delil niteliğindedir.¹³²

el-Bâcî, Kur'ân'ın sünnetle neshinde sünnetin kaynağını ilahi beyana dayandırmıştır. Zira o, Kur'ân'ın Kur'ân'la neshedilmesine delil gösterilen ayetin¹³³ Kur'ân'ın sünnetle nesh edilmesine de delil göstermiştir.¹³⁴ el-Bâcî, nass açısından Kur'ân'ın sünnetle nesh edildiği gerçeğinin sabit olduğunu açıkça kabul eder. O, buna dair örnekler vermiştir. Söz gelimi ona göre “Allah her hak sahibinin hakkını vermiştir. Vârise vasiyet yoktur.”¹³⁵, hadisi “Vasiyet anne-babaya ve akrabalaradır.”¹³⁶ âyetini neshetmiştir.¹³⁷

el-Bâcî, Hz. Peygamber'in (s.a.s.) risalet görevini icra etmesi bakımından sünneti âyetlerle benzer şekilde konumlandırır. Sünnetin Kur'ân'ı nesh etmesi konusunda ifade ettikleri onun bu konudaki yaklaşımını açıkça ortaya koyar. Ona göre, Hz. Peygamber (s.a.s.) gerçek anlamda sünnetiyle bazı beyanları neshetmemiştir. Sünnetiyle Allah'ın âyetinin hükmünü neshettiğini açıklamıştır. Bununla birlikte ister Kur'ân'la isterse sünnetle olsun nesh gerçek anlamda yalnızca Allah'a izafe edilir.¹³⁸

el-Bâcî her ne kadar âlimlerin büyük çoğunluğunun Kur'ân'ın sünnetle neshini kabul ettiğini söylese de Sibâî bu konuda iki görüşün olduğunu, cumhurun Kur'ân'ın sünnetle neshini kabul etmediğini, Ebû Hanife ve birkaç âlimin bunu kabul ettiğini ifade eder.¹³⁹ Dolayısıyla onun bu konuda kendi mezhebinden ayrıldığı, bu konuda cumhurun görüşünden ayrı bir görüş benimsediğini söyleyebiliriz. Bu durum, onun Kur'ân'ın konum itibariyle sünnetten daha düşük bir konumda kabul ettiği anlamına gelmemelidir. Zira o genel kabul gören anlayışa uygun olarak Kur'ân'ın derecesinin sünnetin derecesinden daha yüksek olduğunu kabul etmiştir.¹⁴⁰

el-Bâcî'nin usûl anlayışında Kur'ân'ın sünnetle nesholması mümkün olduğu gibi sünnetin Kur'ân'la nesh olması öncelikli olarak mümkündür.¹⁴¹ el-Bâcî'ye göre âhâd haberin âhâd haberi nesh etmesi konusunda herhangi bir ihtilaf yoktur. Ona göre üzümle yapılan içkinin mübah kılınmasından sonra yasaklanması, mut'a nikâhının mübah olmasından sonra haram kılınması bunun örneklerindedir. Kur'ân ve mütevatir sünnetin âhâd haberle neshedilmesi konusunda ise ihtilaf olduğunu; bir gurubun bunun aklen mümkün olmadığını savunduğunu, diğer bir gurubun ise bunun aklen mümkün olduğunu savunduğunu zikretmiştir. O, bu ikisinden ayrı olarak bunun şer'an mümkün olduğunu, Hz. Peygamber'in hayatında örneğinin bulunduğunu savunan görüşün daha isabetli olduğunu söylemiştir. Ona göre Beytül-Makdis'e yönelmeyi Hz. Peygamber'in getirdiği dinin zaruri bir parçası olarak bildikleri halde Kuba halkının bir kişinin getirdiği haberle kibleyi değiştirmeleri bunun örneklerinden biridir.¹⁴²

¹³¹ el-Bâcî, *İhkâmu'l-fusûl*, 1/422-423.

¹³² el-Bâcî, *İhkâmu'l-fusûl*, 1/422-423.

¹³³ Nahl 16/101.

¹³⁴ el-Bâcî, *İhkâmu'l-fusûl*, 1/423.

¹³⁵ Süleyman b. el-Eş'as es-Sicistânî Ebû Dâvud, es-*Sünen* (Dımaşk: Mektebetu İbn Hazm, 2004), “Vesâyâ”, 6; Ebî İsa Muhammed b. İsa b. Sevre Tirmizî, es-*Sünen*, thk. Yusuf el-Hâc Ahmed (Dımaşk: Mektebetu İbn Hacer, 2004), “Vesâyâ”, 5.

¹³⁶ el-Bakara 2/180.

¹³⁷ el-Bâcî, *İhkâmu'l-fusûl*, 1/424.

¹³⁸ el-Bâcî, *İhkâmu'l-fusûl*, 1/427.

¹³⁹ Sibâî, es-*Sünen ve Mekânetuhâ fi Teşri'i'l-İslâm*, 431.

¹⁴⁰ el-Bâcî, *İhkâmu'l-fusûl*, 1/431.

¹⁴¹ el-Bâcî, *İhkâmu'l-fusûl*, 1/431.

¹⁴² el-Bâcî, *İhkâmu'l-fusûl*, 1/442.

el-Bâcî, Kur'ân'ın ummunun âhâd haberle tahsis olabileceğini kabul eder. O bu konuda çeşitli deliller zikreder. Onun görüşünün delili, miras âyetlerinin, "Müslüman kafire, kafir Müslümana varis olamaz."¹⁴³ hadisiyle tahsis olması konusundaki icmâdır. Bunun yanı sıra, "Kadınlardan hoşunuza gidenlerle evleniniz."¹⁴⁴ âyetinin "Kadın halasının ve teyzesinin üzerine nikâhlanmaz."¹⁴⁵ hadisiyle tahsis olduğuna dair icmâ da bunun bir delilidir.¹⁴⁶

el-Bâcî, konuyu tartıştığı yerde görüşünü şu şekilde sonuca bağlamıştır: "Ebû Bekir, Hz. Fatıma'ya karşı "Biz peygamberler topluluğu miras bırakmayız, bizim bıraktığımız mallar sadakadır." hadisiyle ihticacta bulunmuştur. Kimse bu durumu yadırgamadı. Bu durum, Kur'ân'ın ummunun âhâd haberle tahsis olmasının örneğidir. Bunun mümkün olabileceğine işaret eder."¹⁴⁷

Sonuç

el-Bâcî, Mâlikî mezhebine mensup önemli bir usûlcü ve hadisçidir. Telif ettiği usûl kitaplarıyla Mâlikî mezhebinin usûl anlayışına ve *el-Müntekâ* isimli eseriyle el-Muvatta'nın anlaşılmasına önemli katkılarda bulunmuştur.

el-Bâcî, usûle dair eserlerinde fıkıh usûlünün tanımı, konusu ve kapsamına dair bilgi vermiş; usûlünde dayandığı delilleri sistematik bir şekilde ele almış ve incelemiştir. Genel anlamda delilleri; asl, aslın akledilmesi ve istishâbu'l-hâl olmak üzere üç ana kısımda ele almıştır. *el-Hudûd* isimli eserinde ilgili delilleri özet şeklinde; *el-İhkâmü'l-fusûl* de ise geniş şekilde ele almıştır. Usûl anlayışında rivayete dayanan Kitap, sünnet, sahabe kavli ve icmâ delilleri önemli bir mevkiye sahiptir. Yoruma dayanan ve tali konumda olan diğer delilleri ise nasların ışığında değerlendirmiştir. Cedel ve hilaf yöntemiyle yazılan *el-İhkâm*'da her ne kadar yoruma çok fazla yer verdiği görülse de onun yorumlarının ve müdafalarının daha çok aslî delilleri ve rivayete dayanan delilleri ispat amacına matuf olduğu söylenebilir. Onun istihsanı zayıf bir delil olarak görmesi ve amel-i ehl-i Medine'yi öne çıkarmaması dikkate değer bir husustur. Bu açıdan mensup olduğu mezhebin genel yaklaşımından ayrı bir tutum sergilemiştir.

el-Bâcî, sünneti diğerleri Kur'ân ve icmâ olan aslî deliller arasında zikretmiştir. O usûle ilişkin eserlerinde sünneti sözlük ve terim olarak tanımlamış; Hz. Peygamber'in (s.a.s.) fiillerini kavli, fiili ve takrirî olarak üç kısma ayırmıştır. Sünnetin kaynağı olarak haberi mütevatir ve âhâd şeklinde iki ana kısımda ele almıştır. Ona göre mütevatir zarurî ilim bildirmekle birlikte âhâd haber bazı şartları haiz olmak kaydıyla amel bildirir. Âhâd haberin genel anlamda ilim değil, ameli gerektirdiğini kabul etmiş; âhâd haberle amel edildiğini gösteren çeşitli örnekler zikretmiştir. O, sünneti ittibâ ve iktida temelinde ele almış, bazı ayetleri delil göstererek Hz. Peygamber'e (s.a.s.) itaati Allah'a itaat gibi değerlendirmiştir.

el-Bâcî'in usûlünde sünnet güçlü bir konuma sahiptir. Sünnet Kur'ân'ın mücmelini açıklar; mutlakını takyid eder. Genel kabul gören görüşten ayrı olarak el-Bâcî sünnetin Kur'ân'ı neshedebileceğini kabul etmiş, bunun aklen ve naklen sabit olduğunu ileri sürmüştür. Bunun temel nedeni beyan görevi açısından sünneti Kur'ân'dan ayrı bir delil olarak kabul etmemesi; sünnete ittibâ vahye ittibaya yakın olduğunu kabul etmesidir. O toplumda yerleşik olan "yapılmasında sevap bulunan, terkinde günah olmayan" sünnet tasavvurundan farklı bir görüş savunmuş, sünnete ittibâin vücûbiyete yakın değerlendirmiştir.

¹⁴³ Buhârî, "Hacc", 44; "Meğâzî", 48; Müslim, "Ferâiz", 1; Ebû Dâvud, "Ferâiz", 10.

¹⁴⁴ en-Nisâ 4/3.

¹⁴⁵ Buhârî, "Nikâh", 27; Müslim, "Nikâh", 37-38.

¹⁴⁶ el-Bâcî, *İhkâmü'l-fusûl*, 1/269; Erturhan, "Ebu'l-Velîd el-Bâcî ve "İhkâmü'l-Fusûl"ü", 242.

¹⁴⁷ el-Bâcî, *İhkâmü'l-fusûl*, 1/269; Erturhan, "Ebu'l-Velîd El-Bâcî ve "İhkâmü'l-Fusûl"ü", 242-243.

Kaynakça | References

- Apaydın, H. Yunus. "Haber-i Vâhid". *Türkiye Diyanet İslam Ansiklopedisi*. 14/355-363. İstanbul: TDV Yayınları, 1996.
- Atar, Fahrettin. *Fıkıh Usûlü*. İstanbul: MÜİFAV Yayınları, ts.
- Buharî, Muhammed b. İsmâ'îl. *Sahîhu'l-Buhârî*. Beyrut: Dâru İhyâi't-Turâi'l-'Arabî, 2001.
- Ebû Dâvud, Süleyman b. el-Eş'as es-Sicistânî. es-*Sünen*. Dimaşk: Mektebetu İbn Hazm, 2004.
- Ebû Zehre, Muhammed. *Mâlik;Hayatuhû ve Eseruhû*. Kahire: y.y., 1952.
- el-Bâcî, Süleymân b. Halef Ebü'l-Velîd. *el-İşâratu fi usûli'l-fikh*. Beyrut: Dâru'l-kutubi'l-İlmiyye, 2002.
- el-Bâcî, Süleymân b. Halef Ebü'l-Velîd. *el-Müntekâ Şerhu Muvattâi Mâlik*. Beyrut: Dâru'l-kutubi'l-İlmiyye, 1999.
- el-Bâcî, Süleymân b. Halef Ebü'l-Velîd. *en-Nasîhatu'l-velediyye*. Beyrut: Daru İbn Hazm, 2000.
- el-Bâcî, Süleymân b. Halef Ebü'l-Velîd. *İhkâmu'l-fusûl fî ahkâmi'l-usûl*. thk. Abdulmecid et-Türkî. Beyrut: Daru'l-Garbi'i-İslâm, 1995.
- el-Bâcî, Süleymân b. Halef Ebü'l-Velîd. *Kitâbu'l-hudûd fi'l-usûl*. thk. Nezî Hammâd. Beyrut: y.y., 1973.
- el-Bağdâdî, Ebubekir el-Hâtib. , *el-Kifâye fî (ma'rifeti usûli) 'ilmi'r-rivâye*. Medine: el-Mektebetu'l-İlmiyye, ts.
- el-Cessâs, Ebû Bekr Ahmed b. Alî. *el-Fusûl fi'l-usûl*. Beyrut: Dâru'l-Kutubi'l-İlmiyye, 2010.
- el-Gazzâlî, Ebû Hamid Muhammed. *el-Mustasfâ*. b.y.: Dâru'l Kutubi'l-İlmiyye, 1993.
- el-Karâfî, Ebü'l-Abbâs Şihâbüddîn Ahmed b. İdrîs b. Abdirrahmân. *el-Furûk*. Beyrut: Dâru'l-Kutubi'l-İlmiyye, 1998.
- en-Nesâî, Ahmed b. Şu'ayb el-Hurasânî. es-*Sünen*. thk. Halîl b. Me'mûn Şeyhâ. Dâru'l-Ma'rife, Beyrut, 2007.
- Erturhan, Sabri. "Ebu'l-Velîd El-Bâcî ve "İhkâmu'l-Fusûl"ü". *Cumhuriyet Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 6/1 (Haziran 2002), 235-248.
- Ertürk, Mustafa. "Haber-i Vâhid". *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 14/355-363. İstanbul: TDV Yayınları, 1996.
- eş-Şâfiî, Muhammed b. İdris. *el-Umm*. Beyrut: Dâru'l-Ma'rife, 1990.
- eş-Şâfiî, Muhammed b. İdrîs. *er-Risâle*. Kahire: y.y., 2005.
- eş-Şaşî, Ebû Ali. *el-Usûl*. Beyrut: y.y., 1982.
- eş-Şâtîbî, Ebû İshâk İbrâhîm b. Mûsâ b. Muhammed. *Muvafakât*. Beyrut: Müessesu'r-Risâle, 2013.
- et-Tilimsânî, Ahmed b. Muḥammed el-Makkarî. *Nefḥu't-Tîb min Gusni'l-Endelüs er-Ratîb*. thk. İhsân 'Abâs. Beyrût: Dâru's-Şadir, 1968.
- İbn Fûrek, Ebû Bekr Muhammed b. el-Hasen. *el-Ḥudûd fi'l-uşûl*. nşr. Muhammed es-Süleymânî. Beyrut: y.y., 1999.
- İbn Hallikân, Ahmed b. Muḥammad b. İbrâhîm b. Ebî Bekr. *Biographical Dictionary*. çev. Bn Mac Guckin De Slane. Beyrût: Dâru's-Sadir, ts.
- İsmail, Musa. *Amelu ehli'l-Medine ve eseruhû fi'l-fikhi'l-islâmî*. Beyrut : y.y., 2004.
- Ḳâdî 'İyâḍ, Ebü'l-Fazl İyâz b. Mûsâ. *Tertîbu'l-Medârik ve Taḳrîbu'l-Mesâlik li-M'arifât A'alâmi Mezhebi Mâlik*. Beyrût: Dûru'l- Kutubi'l-İlmiyye, 1998.
- Karaman, Hayreddin. *İslâm Hukunda İçtihat*. Ankara: MAÜİF Yayınları, 1975.
- Kattân, Menna'. *Tarih'u-t-Tesrîi'l- İslâm*. Riyâd:y.y., 1996.
- Kaya, Eyyüb Said. "Mâlikî Mezhebi". *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 27/519-535. Ankara: TDV Yayınları, 2003.
- Koca, Ferhat. "Mendup". *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*. Ankara: TDV Yayınları, 2004.
- Koçyiğit, Talat. "Âhâd Haberlerin Değeri". *Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*. 14 (1966), 125-142.

- Müslim, Ebu'l-Hus'ayn Müslim b. el-Haccâc en-Neysâbü'rî. *Sahîhu Müslim*. thk. Halîl b. Me'mûn Şeyhân. Beyrut: Dâru'l-Ma'rife, 2007.
- Özel, Ahmet. "Bâcî". *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 4/414-415. İstanbul: TDV Yayınları, 1991.
- Özkan, Halit. *Hicrî İlk İki Asırda Farklı Şehirlerde Amel Telakkisi Oluşumunda Sünnet ve Hadisin Yeri*. İstanbul: Marmara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora Tezi, 2006.
- Pezdevî, Fâhru'l-İslâm Alî b. Muhammed el-Hanefî. *Kenzu'l Vusûl ilâ Ma'rifeti'l-Usûl (Usûlu'l-Pezdevî)*. Karâçî: y.y., ts.
- Sibâî, Mustafâ. *es-Sünnetu ve Mekânetuhâ fi Teşrî'i'l-İslâm*. Beyrut: Dâru'l-varak, ts.
- Şık, Mehmet Sırrı. *Malikî Mezhebi Fıkıh Usûlcülerine Göre Sünnetin Kaynağı Olarak Haber*. Diyarbakır: Dicle Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora tezi, 2020.
- Tirmizî, Ebî İsâ Muhammed b. İsâ b. Sevre. *es- Sünen*. thk. Yusuf el-Hâc Ahmed. Dimaşk: Mektebetu İbn Hacer, 2004.
- Uzundağ, Mehmet Sait. "Ebû'l-Velîd El-Bâcî'nin (Ö. 474/1081) Hadis ve Sünnet İle İlgili Görüşleri Üzerine Bazı Değerlendirmeler". *Turkish Studies* 13/17 (2018), 321-337.
- Zerkâ, Mustafa Ahmed. *İstislâh ve Mesâlihu Mürsele fi Şerî'yeti İslâmiyyeti ve Usûli Fikhiha*. Dimeşk:Dâru'l-Kalem, 1988.